

V. A. Zvegincev, *Istorija arabskogo jazykoznanija*, Kratkij očerk, Izdatel'stvo Moskovskogo Univerziteteta 1958, str. 80.

U svom kratkom pregledu razvoja arapske lingvistike autor je sebi stavio određene granice. Vremenski se ograničio na srednji vijek, a prostorno, uglavnom, na područje Bliskog Istoka, a u svrhu jedinstva materije glavni predmet razmatranja bio mu je arapski jezik. Osim toga, u obzir su uzeti samo najvažniji momenti u tome razvoju, kao i najpoznatiji predstavnici koji su unijeli nešto novo i značajno za dalji razvoj lingvistike u to doba.

Ne postoji neki jedinstven, cjelovit prikaz historije razvoja arapske nauke o jeziku. Domaća arapska djela, kako tvrdi autor, koja se bave tim pitanjima, mogu se koristiti samo kao sirova građa, jer su jednostrana, lišena historijske perspektive i komparativnog metoda, kao i zbog niza drugih nedostataka.

U vezi s rađanjem arapske lingvistike, (koje Arapi povezuju ponajčešće s imenom Abu-l-Aswad Ad-Du'ali, umro u Basri 688 ili 718 g.), Zvegincev navodi tri teorije zapadnih učenjaka u vezi s tim pitanjem. Prva (čiji su pobornici Renan, Kremer i dr.) vjeruje u njeno autohtono porijeklo, slažući se, dakle, s mišljenjem koje preovlađuje kod samih Arapa. Druga teorija (Brokkelmann, Mez, Huart, Pizzi i dr.) pripisuje najvažniju ulogu grčkim uticajima, a treća (Vollers i dr.) ističe zavisanost arapske jezične nauke od indijske. Zvegincev nastoji objediniti sva ta

shvatanja, ističući uticaj grčke i indijske kulture na arapsku, a s tim u vezi i na razvoj nauke u Arapa uopće, a posebno na lingvistiku. Međutim, on naglašava da se ne smije gubiti iz vida zadivljujuća zgrada do detalja razrađene gramatike u Arapa, uzevši u obzir da su na tome radili i predstavnici raznih narodnosti (a osobito mnogo Perzijanaca).

Govoreći o razvoju izučavanja jezika u Arapa, autor, idući kronološki, spominje trojicu prethodnika kasnijih čuvenih arapskih jezikoslovaca Ĥalīla al-Farāhīdija i Sībawaiha, a to su 'Isā as-Saġafī, Abū-Amr Ibnu-l-'Alā' i Yūnus Ibn Ĥabīb iz Basranske škole, čija jezična djela nisu dospjela do nas, ali su imali uticaja na razvoj ove naučne discipline. Zatim se govori o životu i značajnim djelima Ĥalīla, Sībawaiha, Al-Ašma'ija, Abū'Uba'ida, Al-Mubarrada i Ibn Duraida, kao posljednjeg značajnijeg predstavnika Basranske škole.

Zvegincev govori o Kufskoj školi (čijim se osnivačem smatra malo poznati Ar-Ru'asī). Od značajnijih predstavnika ove škole navode se Al-Kisā'ī, Ibnu-s-Sikkīt i Muḥammad al-Anbārī. Autor ističe da se tokom vremena gubila podjela arapskih gramatičara po ovim dvjema suparničkim školama, a potpuno je nestala početkom XI vijeka (naše ere) kad je kulturnim centrom postala tadašnja prijestonica Bagdad. Od pripadnika tog novog pravca u arapskoj filologiji ovdje se spominje 'Abdullāh Ibn Qutaiba ad-Dīnawarī, za tim mimoišavši niz erudita koji nisu

doprinijeli ništa značajno u toj oblasti nauke, navode se dalje 'Uṭmān Ibn Ḡinnī, Isma'īl al Ḡauharī, Muḥammad al-Harawī, Mauhib al-Ḡawālīkī, 'Abdurrahmān Ibn-al-Anbārī, Az-Zamaḡšari, Yūsuf as-Sakkīkī.

Posebno mjesto, kako ističe Zvegincev, zauzima naučnik Maḥmūd al-Kašgārī, čija su arapski pisana djela od osnovne važnosti za turkologiju, a naročito njegov veliki »Diwān luḡāt at Turk«.

Ovdje se dalje spominju i filolozi: Muḥammad Ibn Mālik, 'Uṭmān Ibnul-Ḥāḡīb, Isma'īl Ibn Sīde, Muḥammad Ibn Manzūr, Abū Ḥayyān, Al-Fīrūzābādī i Murtaḡā Az-Zabīdī.

Ocjenjujući istraživanje Arapa na jezičnom području, Zvegincev ističe njihove zasluge prvo u sabiranju jezične građe, naročito pak u oblasti leksikografije. Značajna su njihova dostignuća i u fonetici, te se mnoga njihova shvatanja u tome približavaju rezultatima savremene nauke. Međutim, sintaksa je naslabije obrađena gramatička disciplina u njih. Od negativnih osobina arapske lingvistike uopće u prvom redu je odsustvo komparativnog metoda i historijskog načina promatranja jezičnih pojava usljed čega je, pored ostalih uzroka, arapska lingvistika ostala usko nacionalnog karaktera.

Kao prvo cjelovito djelo ove vrste, ovaj rad daje opći pojam o razvoju arapske lingvistike samo u najosnovnijim crtama i sa najznačajnijim predstavnicima, s obzirom na zaista mali obim knjige na jednoj, a na obimnost obrađivane građe na drugoj strani. Razmatranja o jezičnoj materiji zgodno su uključena u opći kulturno-historijski razvoj Arapa, povezujući ga sa uticajima drugih naroda koji su imali svog udjela u tome tokom promatranog perioda, a naročito Grka, Hindusa i Perzijanaca. Predmet ovog djela, po svojoj opširnosti i važnosti, zasluživao

bi svakako obuhvatniju i detaljniju obradu, uzimajući u obzir još mnoge činjenice i ličnosti, kao i novije doba razvoja tih pojava i njihova proučavanja kako bi se tako dobila jedna zaista zaokružena cjelina i kako bi ona bila obrađena onako kako to zaista i zaslužuje. Ovo djelce, svakako, pored svega rečenog, zaslužuje našu pažnju, te smatramo da može poslužiti kao solidna osnova i poticaj za dalji rad u ovoj oblasti pravog naučnog istraživanja.

Na kraju smatramo potrebnim ukazati na neke štamparske greške, a naročito u transkripciji (uzevši naravno u obzir da je ona iz određenih razloga bila namjerno uprošćena i tako promijenjena prema uobičajenom načinu). To bi bile sljedeće greške (navodeći pri tom samo ispravne oblike): str. 8. bilješka 8: Supplementband; str. 10, bilj. 10: Muhammedanische; str. 12, bilj. 13: cuore; str. 13, red 3 odozdo: rasūlihi; str. 13, red 6 odozdo: mina; str. 17, bilj. 25: Renaissance; str. 39, red 16 odozdo: Jespersen; str. 40, red 17 odozgo: Iḡtilās; str. 60, red 20 odozgo: šinā'a; str. 67, red 18 odozdo: istidlāl; str. 72, red 6 odozdo: i'rāb; str. 74, red 2 odozgo; Osmani; str. 74, red 18 odozdo Manzūra; str. 76, red 11 odozgo: az. Pored ovih, postoje još neke beznačajne greške. Uz ovo treba istaknuti da dužine vokala nisu dosljedno obilježene, jer su označeni samo neki dugi vokali, a trebalo je da i to izostane ili da se naznače sve njihove dužine.

Pogrešna će biti tvrdnja autora na str. 28 da se »sasvim neosnovano« ubraja u grupu uvularnih suglasnika glas

»q« (ق), a, npr. Moscati ga izričito naziva: »uvulare occlusiva« u svome djelu: *Il sistema consonantico delle lingue semitiche*, str. 41 i drugdje u tome djelu.

T. Muftić

The Koran (Qur'ân) — Translated by E. H. Palmer — With an Introduction by R. A. Nicholson (*The World's Classics* 328). Oxford University Press (1954). Str. XIX + 552. 120.

Povodom novih izdanja prevoda Kur'âna* (zasebno ili zajedno) čovek se i nehotice seti vremenâ kada je to prevođenje uopšte bilo zabranjivano: u muslimâna zbog navodne njegove neprevodivosti itd., a u hrišćana zbog toga da se njegovo »krivo učenje« ne širi među vernike, i sličnih razloga. Kako se sigurno zna, još papa Aleksandar VII (vladao 1655—1667) zabranio je i izdavanje njegova teksta i njegovo prevođenje. Kad su se nešto docnije ipak pojavili neki prevodi na latinskom, oni su morali sadržavati i »refutacije«, tj. pobijanje koranskih shvatanja i tvrđenja, tako da je izgledalo da je i sami prevod izvršen radi tih »utuka«. To je slučaj i sa prevodom Lodovica Marraccija (1698) koji je neuporedivo bolji nego svi njegovi prethodnici; pored svih svojih srazmerno dobrih strana u prevodu i komentaru, ovaj najveći talijanski arabista 17. veka dodao je vrlo opširne »refutacije«. Međutim, tokom vremena sve se manje pazilo na njegove (i drugih) refutacije, a ono što je njegova prava zasluga — za ono doba dobar prevod i valjan komentar — uveliko je delovalo odmah na Georgea Salea, klasičnog prevodioca Kur'âna na engleski (London, 1734), čiji prevod, iako s originala, odaje uticaj Marraccijeva rada, naročito u komentaru (mada je i sâm poredio Bajdawija), dok je njegov obimni *Preliminary Discourse* koji bazira, uglavnom, na radu tadašnjeg oksfordskog orijentaliste Pococka, stekao brzo mnogo čitalaca, tako da su Saleova trezvenost

*) Ovo je tačnije pisanje nego uobičajeno *Koran*; pomenuti Nicholson piše u svom uvodu uz ovo izdanje jedino *Qur'ân* kako bi i trebalo. Gde ja ovde uzimam netačno *Koran*, nema drugog opravdanja nego usus tyrannus.

i objektivno, stvarno shvatanje donele veliki uspeh njegovoj knjizi.

Saleov rad i onih koji su u Evropi na njemu počivali ukazivali su već na to da je prošlo vreme refutacija kada se Koran prevodio zbog njih, nego da prosvetiteljsko doba i dalji evropski napredak prevode ovo čuveno arapsko delo zbog njega samog, zbog njegove sadržine. U vezi s tim pojavilo se, naravno, više prevoda na raznim evropskim jezicima. Razumljivo je što su te stvarnije i bolje prevode najviše koristili teolozi, studenti istorije verâ i slični ljudi od nauke, i razni drugi intelektualci, a u našem slučaju, koji smo petsto godina bili pod gospodstvom jedne islamske države i njenim raznolikim uticajem, pa i sada imamo među nama veliki broj pripadnika islama, — još je razumljivije interesovanje za glavni izvor pomenutog verskog sistema.

I doista, tu potrebu osećamo u više prilika. Kad, na primer, čitamo Nešrijev prizak bitke na Kosovu i naiđemo na tvrđenje da je Ali-paša, želeći da sazna sudbinu, ugledao kur'ânski stav: »O Proroče, bori se protiv nevernikâ i licemerâ...!« — odmah zaželim da to proverimo u merodavnom prevodu, eventualno i u originalu, naročito kad je ovaj citiran sasvim krivo (kao u Elezovićevu članku u *Bratstvu*, XXXI, Beograd 1940, str. 55, napomena 5).

Dalje, kad pravnik čita da izvesno naređenje ili postupak propisuje Koran, on će za svaki slučaj potražiti to mesto u kojem prevodu (odnosno u arapskom tekstu) i više puta će naći da toga zapravo nema tamo nego da je to administrativna odluka (tvz. *qānūn*) docnijih turskih vlasti, a nipošto šerijatski propis.

Isto tako ćemo posegnuti za tekstom Korana kad u Firdúsijevoj biografiji čitamo drugi ep »Jûsuf i Zulejha« (koji mu sada neki odriču) obrađuje isti

predmet kao sura 12 (tj. starozavetnu legendu o prekrasnom Josifu).

Onda, ko god je šta čitao o Sedam spavača i sazna da je ta legenda obrađena i u Koranu, pročitao s interesom i njenu verziju u 18. suri (naslov »Pećina«). I inače, pomenuti stručnjaci i drugi ljudi od pera došli su i doći će u iskušenje da za ovu ili onu temu, legendu ili motiv i slično s pravne eventualnu koransku verziju ili pomen, kao što se u sličnim slučajevima obraćaju Bibliji, Homeru, Vedama, Avesti, itd.

Ukratko, navedeni primeri pokazuju dovoljno jasno koliko je, za ove ciljeve, potreban pouzdan prevod od stručnjaka-znalca, i ako uzmemo stvar još ozbiljnije, koliko je neophodan i originalni tekst. Poslednjih decenija prošloga veka, ova potreba, široko shvaćena, pobudila je poznatog sanskritistu Maxa Müllera da pokrene u Oxfordu čitavu kolekciju prevoda Svetih knjiga Istoka (*The Sacred Books of East*) u koju su mogli ući samo najbolji i najpouzdaniji prevodi, bar prema ondašnjem shvatanju i mogućnosti.

Palmerovu prevodu Korana zapalo je to časno i ugledno mesto. Ovaj engleski orijentalista (1840—1882) predavao je neko vreme, pored čuvenog W. Wrighta, u Cambridgeu, a kao nemirna narav odao se docnije novinarstvu, putovanju (ka beduinima na Sinajskom poluostrvu, u Kairo, itd.), izučavanju arapskog govornog jezika (kod Rizqullāh Ḥassūna; sr. Brockelmann, *GAL*, S. II, 757), mada je persijskim i urduom potpuno vladao (sr. Fück, *Die arabischen Studien in Europa...*, Leipzig 1955, str. 209), a najveću je popularnost i zaslugu stekao svojim prevodom Korana u kome se uglavnom držao Bajdawijeva komentara. Taj prevod je u rečenoj kolekciji izašao u dva maha (1880 i 1900), ali je zatim, počevši od 1928, preštampan još devet puta, tako da se poslednje izdanje (koje se ovde prikazuje) pojavilo 1954. Ovaj spoljašnji uspeh »Palmera« ob-

jašnjava njegova unutrašnja vrednost: po mišljenju najmerodavnijih stručnjaka-orijentalista, kojima je engleski maternji jezik, on spada među najbolje (engleske) prevode, i to — da pomenem samo dva autoriteta — prvi od njih, D. B. Macdonald, veli za njega da najbolje pogađa duh i ton originala (mada Rodwellov prevod [od g. 1861] drži bližim arapskom tekstu), a drugi, R. A. Nicholson, zove ga direktno najboljim sa literarnog gledišta (Pitchallov, Bellov i drugi noviji prevodi kao sasvim mladi i neoprobani nisu ovde uzeti u obzir). Uzgred rečeno, pomenuti Rodwell je svoj prevod sredio prema (verovatnom) hronološkom redu sūra, a tako i Mirza Abu l-Faql svoj prevod na engleski (1911), što mnogima nije poznato.

Doduše, u najnovije doba je jedan profesor u Americi (A. R. Nykf u *Journal of the American Oriental Society*, vol. 56, za 1936, str. 77—84), prevodeći Koran na svoj maternji češki jezik, zapazio nekih 60 mesta u Plamera koji su u Rodwella bolje prevedeni, ili u Plamera omaškom ispušteni, i slično, ali isti naučnik, pri kraju svojih zamerki, ističe da one ne umanjuju veliku literarnu vrednost prevoda, samo, veli, trebalo bi ih ispraviti u novim izdanjima. Prema mome savršenijanju vidim da ta želja Nyklova nije ispunjena ni u izdanju od 1954.

Da se lakše razumeju te omaške, treba dodati da je Plamer tada bio u Egiptu i da nije izvršio poslednju reviziju svoga prevoda. Uostalom i inače je poznato koje teškoće vrebaju svakog prevodioca jednog takvog dela kao što je Koran; poznati arabista A. Fischer je pre rata pisao da se zato najpoznatiji arabisti nisu toga posla ni prihvatili te da je vrednost postojećih prevoda dosta slaba, kako je on pokazivao na primeru sūre 111 (sr. *Der Wert der vorhandenen Koranübersetzungen und Sure 111*, saska Akad. naukâ Leipzig 1937).

Nakon ovoga nije potrebno da se više išta kaže o prevodu koji ima svoju istoriju i koji je već stekao svoj glas, ali treba dodati sledeće. Poslednjih devet izdanja ovoga prevoda su izašli u vrlo raširenoj kolekciji *The World's Classics* čiji je format (dvanaestina) vrlo praktičan (upravo džepni), spoljašnja oprema (hartija, štampa i povezi) takođe vrlo dobra a cena umerena i podnošljiva (šest šilinga). Pored toga, novija izdanja (dakle i poslednje) imaju informativni uvod (IX—XIX) od odličnog (sada pokojnog) stručnjaka R. A. Nicholsona, a pri kraju knjige i dosta obiman index imena i stvari (str. 538—551). Najzad, kako se engleski sada kod nas mnogo uči i čita, ni Palmerov jezik neće praviti naročite teškoće.

F. Bajraktarević

Der heilige Qur-ân, Arabisch-Deutsch, versehen mit einer ausführlichen Einführung, unter der Leitung von Hazrat Mirza Bashiruddin Mahmud Ahmed, zweiter Kalif des Verheissenen Messias, Oberhaupt der Ahmadiyya-Bewegung des Islams. Haag 1954. 8°. str. 194 (uvod) + posebna paginacija *Korana* str. 1—640.

Mnoge dobre strane koje su gore istaknute kao odlika izdanja Palmerova *Korana* ne mogu se — sa čisto naučnog, orijentalističko-filološkog gledišta koje ovde jedino ulazi u obzir — ponoviti i za ahmedijsko izdanje pomenutog dela. Te razlike odmah padaju u oči i treba ih kratko ovde istaknuti.

Pre svega, »Palmer« ima jednu dužu istoriju, najpre je izišao u čuvenoj kolekciji »Svetih knjiga Istoka«, a dočnije u jako raširenoj zbirci »Klasici sveta«, gde je devet puta preštampana, i za nekoliko decenija bio izložen razmatranju, poređenju i kritičkom ocenjivanju. Naprotiv, ahmedijsko izdanje tek je izašlo i nosi naslov »Prvo

izdanje 1954«, dakle, tek se izlaže kritici, odnosno odobravanju.

Drugo, kako smo gore već ukratko videli i kako je znalcima još i više poznato, Palmer ima ugledno mesto u nauci, i svojim ranijim radovima (pre prevoda *Korana*) i svojim znanjem jezika, naročito arapskoga, i svojim putovanjima i iskustvom. Međutim, za izdavača-priredivača ahmedijskog *Korana* ne možemo ovo ni izbliza tvrditi.

Svakako, kao naučnik-filolog u evropskom smislu on je, kako po svemu izgleda, sasvim nepoznat. Osim toga, u samoj knjizi i ne stoji da je on prevodilac nego samo čitamo »Sveti Qur-ân, arapsko-nemački, snabdeven opširnim uvodom, pod upravom... Mirze B... Mahmuda Ahmeda, drugog halife obećanog Mesije (i) poglavice ahmedijskog pokreta Islâma.«¹ Uopšte izgleda da stvarni prevodilac ostaje nepoznat; jedino što u tom pravcu donekle saznajemo jest to da na str. 163. »Redaktori« (tako je potpisana ta napomena) kažu da je izdanje nemačkog prevoda bilo omogućeno materijalnom pomoći ženske organizacije ahmedijskog pokreta islama, a posle

¹ Ahmedijska sekta, prozvana po svom osnivaču Mirza Ghulam Ahmedu iz Qadiana u Indiji (umro 1908), tvrdi da njen osnivač ima proročku misiju da islam intepretira prema potrebama novoga vremena; Ahmedov prvi naslednik (»halifa«) umro je 1914, i tada se ova reformističko-sinkretistička sekta rascepila na dve sekcije (»kadianska« i »lahorska«). Prema gornjem naslovu, Mahmud Ahmed je drugi halifa kadianske sekcije. Kako iz iskustva znam, ahmedije imaju jednu filijalu i u Londonu: za moga tamošnjeg boravka (1919/20) ja sam upoznao nekoliko njihovih ljubaznih i učenih misionara; jedan mi je čak tražio da potpišem formular o pristupanju njihovom pokretu, ali sam se ja na lep način izvinio. Karakteristično je šta mi je, nakon toga, jednom prilikom rekao njihov blagi starešina: »Doktore (tako su me zvali), ako ne možete nikako da pristupite našem pokretu, možete svakako našim čajankama!«

toga se isti zahvaljuju Maxu Freihofe-ru (iz Zürich) za »nesebično sude-
lovanje« koji im je bio pri ruci kao je-
zički i tehnički savetnik, posle čega se
dodaje da je Dr Martin Abel (iz Ham-
burga) »imao dobrotu da rukopis pro-
čita«.

Treće, uvod u Palmerov prevod je
od jako istaknutog naučnika, pisca
možda najbolje istorije arapske knji-
ževnosti, izdavača i prevodioca cele
Rûmijeve *Mesnevi*e, itd., i to bez ika-
kve tendencije, a uvod ahmedijskog
izdanja koji nosi potpis »Mirza Mah-
mud Ahmed... sasvim je tendencio-
zan i polemičan. Ovo se naročito vidi
u prvom delu Uvoda (str. 1—106) gde
pisac istupa protiv drugih verâ kao
što je nekad Marracci (i kompanija)
»refurirao« protiv Muhameda. Da se
vidi ovaj ton toga dela Uvoda, dosta
je samo navesti neke karakteristične i
vrlo rečite naslove kao: *Protivrečnosti*,
barbarska i protivrazumna učenja »*Sta-
roga zaveta*« (str. 34—41), onda »*Novi
zavet*« *pod lupom* (sa sličnim podna-
slovima; str. 43—59), a posle toga se
na sličan način »*Vede*« razgolićuju i
napadaju (str. 59—67), itd.

Drugi deo Uvoda (str. 107—161) mno-
go više pristaje uz jedan prevod *Ko-
rana*, jer izlaže njegovu unutarnju
strukturu, neka njegova proročanstva,
karakteristike njegovih učenja, božja
svojsva i imena (u originalu i pre-
vodu), ali ni tu ne nedostaju glave (na-
slovi) kao što su »Čovek-središte sve-
mira«, ili — sasvim u duhu sekte koja
je izdala ovaj tekst i prevod — »Ah-
med — obećani Mesija«.

Ako baš i ne verujemo u sve što je
pisac u svom Uvodu (naročito u prvom
delu) na nišan uzeo ili — da tako
kažemo — na diskusiju izneo, štaviše
možemo i sami da budemo protiv mno-
gih starih verovanja i tvrdjenja, pa čak
ako i držimo u pameti da to sve iz-
nosi ahmedijski misionar čija izlaga-
nja negde i za nekoga i mogu biti od
koristi, — ipak za većinu nas je to

gola propaganda i očita tendencija, bez
prave naučne podloge koja jedino mo-
že da ubedljivo deluje.

Toliko o vrednosti i cilju Uvoda u
ahmedijski prevod *Korana* na nemač-
ki. Za nas je svakako važnije kako
izgleda sami prevod, a pošto je tu i
arapski tekst, kakav je on? Što se tiče
prevoda, već smo videli da nigde nije
jasno rečeno od koga on stvarno potiče.
Na onom mestu knjige gde je o tome
donekle bilo govora (str. 163) stoji sa-
mo da ni ovaj prevod ne pretenduje
na »predikat savršenosti«, pa da se
zato uz prevod daje odmah i originalni
tekst. Dalje, veli se na tom mestu, ovim
je učinjen pokušaj da se Evropljanima
dadu koranska učenja sa musliman-
skog gledišta, jer su dosadašnji prevo-
di — »izuzevši one na urduu i na per-
siskom« — većinom od ljudi koji gle-
daju na predmet iz drugog, arapskom
gledištu sasvim suprotnog ugla. Ina-
če, dodaju redaktori, svaku su reč
odmeravali s obzirom na njeno znače-
nje na odnosnom mestu, i tek onda,
prema tome, odabrali i upotrebili.

Pošto ovako nije ništa određenije re-
čeno o prevodu, upućeni smo na na-
gađanje i poređenje sa drugim nemač-
kim i ostalim prevodima, kojih ima ve-
ći broj. Ne trošeći za sada suviše vre-
mena na taj uporedni rad (metod), iz-
gleda mogu reći da su »redaktori«,
nakon sravnjivanja nekoliko prevoda
i uz pristanak samog Mahmud Ahme-
da, koji poznaje original, došli do
teksta koji su konačno usvojili. Narov-
no, koga su se prevoda i komentara
najviše držali, to nam opet i dalje osta-
je tajna.

Međutim, ima drugih, više spoljaš-
njih stvari o kojima se može govoriti
sa više sigurnosti. Ono što ima najviše
pozitivnoga i dobrog u ovom izdanju
jest to da prevod i tekst stoje na p o r e d o
(na istoj strani), i to oboje sa
jasnim i preglednim numerisanjem
svakog âjeta (desno arapski, levo ne-
mački) što i zgodno odabrani format

(velika osmina) lepo dozvoljava, mada je arapski tekst (kao obično) i ovde sasvim vokalizovan. Koliko je ovakav raspored prevoda i originala zgodan i praktičan, suvišno je i isticati, a pogotovu kad je sve to na finoj hartiji i u jasnom slogu!

Međutim, ovaj ahmedijski *Koran* ima i nekih odstupanja od uobičajene prakse i većine ostalih izdanja i prevoda. Te njegove karakteristike (da ih tako nazovemo) mogu se ovako kratko navesti. Prvo, naslovi sūra su uvek samo arapski (bilo u transkripciji ili u arapskom alfabetu), a nisu nigde prevedeni. Dalje, protivno običaju većine, *bas-malu* na početku sūra računa kao prvo âje, i tako svaka sūra ima jedan stih više nego kod drugih (naprimer, II. sūra: 287 stihova mesto 286; itd.). Ali ne samo to nego ono âje (iste sūre) u kom dolaze one dve reči koje i prevodi obično zadržavanju (*rā'inā* i *un-zurnā*), nosi u ovom ahmedijskom *Koranu* broj 105, a u drugima koje sam mogao uporediti — 98! Ovo nije jedini slučaj gde se numeracija âjetâ znatno razlikuje. — Onda, sūre su u arapskom tekstu označene (kao i inače) »mekanska« ili »medinska«, ali u prevodu samo kao »offenbart vor der Hidschra«, odnosno »offenbart nach der Hidschra«.

Kako upravo čusmo, ovaj ahmedijski *Koran* broji u svakoj sūri po jedan stih više nego, recimo, Kasimirski (u mene izdanje od 1913), Palmer (1928, i 1954), Henning (1901), Ljubibratić (1895), Nykl (1934, i 1938). Ja imam sada pri ruci i Saleov prevod (bez godine) i Ullmannov (od 1877), ali oni uopšte ne beleže stihove (âjeta). Da pravo kažem, ja ovo navodim za nevolju, jer mi u Beogradu nemamo ni poznato staro Flügelovo izdanje *Korana* (od 1834. g. nekoliko izdanja), prema kome se dosada najviše u nauci citiralo, niti bulačko državno izdanje od 1342=1923/24 (ili koje docnije) koje se sada smatra najkritičnijim; doduše, ja sam letos, radeći u Akademiji nauka

u Mainzu, gledao oba ta izdanja, ali sada, kada bi bila potrebna za poređenje sa ahmedijskim izdanjem, oba mi nedostaju baš sasvim. U tu svrhu mi ne koristi ni carigradsko litografsano zvanično izdanje štamparije Hadži Husejin efendije od g. 1831, koje jedino sada imam kod sebe, jer uopšte nema numeracije âjeta.

Inače, ovo ahmedijsko izdanje ne sadrži nikakvih objašnjenja ispod teksta, samo što pri kraju (str. 636) donosi na jednoj jedinoj strani »Tumačenja reči«, a to je, vrlo verovatno, za mnoge čitaoce sasvim nedovoljno. Isto tako je vrlo kratak »Index« (str. 637—639, u 2 stupca), jer uzima u obzir samo ona mesta gde je šta opširnije obrađeno i pomenuto.

Na koncu, i mi imamo tri potpuna prevoda *Korana* (Ljubibratićev od 1895, Pandžin i Čauševićev od 1937, Karabegov takođe od 1937) o kojima je već i njujorška Javna biblioteka pobliže izvestila²; ti su prevodi više ili manje poznati i našim čitaocima, i ovde se pominju samo uzgred, jer je ova rubrika zapravo određena jedino za prikaze novih i najnovijih izdanja.

F. Bajraktarević

Hans Wehr: *Supplement zum Arabischen Wörterbuch für die Schriftsprache der Gegenwart*. Otto Harrassowitz, Wiesbaden 1959. VIII 144 str.

Poslije pojave prvog izdanja ovog rečnika, koji je i kod nas opširnije prikazan i ocenjen (POF, knj. V (1954—55), str. 342—344), izašla su brzo još dva izdanja (drugo od 1956, treće od 1958), ali nepromenjena, kako i na naslovnim stranama stoji. Drugim rečima, nove i najnovije dopune, odnosno značenja, dodaci i ispravke, nisu ušli

² *The Koran in Slavonic, A List of Translations*, Compiled by the Slavonic Division of The New York Public Library, New York 1937, str. 10, i dodatak (»addendum«).

u docnija, jednostavno preštampana izdanja, mada je to bilo poželjno i potrebno. Kako se nije moglo ni pomišljati — bar za sada — na jedno ispravljeno i dopunjeno izdanje, nametnuo se sâm od sebe jedan ovakav Dodatak (Supplement). On sadrži razne dopune, preciznija i novija značenja, a takođe i neke ispravke omaški u prvom izdanju, ukratko, sve je to rezultat lektire, sakupljanja i proveravanja, izvršenih za posljednjih šest godina nakon prvog izdanja (od 1952); pisac je u tom radu imao pomoći od drugih stručnjaka i svojih učenika koje naročito ističe (str. VI), a to daje još više pouzdanja u savesnost obrade.

Ako se izbliže pogleda ovaj Supplement, videće se da on, uglavnom, ne sadrži nove korene (najvećim delom oni su već u Rečniku) nego većinom njihove proširene vrste (forme), sa novim i najnovijim značenjima ili bar nijansama. Velika većina tih novih reči su, ustvari, prost prevod i prenos (*calque*, kako lingvisti kažu) iz evropskih jezika, i tako moderni arapski govor ima svoje ekvivalente za pojmove i izraze kao što su, na primer: *sexappeal*, nudizam, elektrokardiograf, elektroda, elektroni, elektronski mikroskop, industrijalizacija, koegzistencija, sankcije, parotitis, pa čak i snob (نفاق *na-ffāğ*), itd. Ovi i slični primeri ponovo svedoče o velikoj sposobnosti arapskog jezika da se prilagodi novim prilikama i nađe im odgovarajući izraz, mada je orijentalistima još od ranije poznato da arapski na čitavom islamskom Istoku u terminologiji ima sličnu ulogu kao grčki i latinski na hrišćanskom Zapadu.

Za onoga ko čita savremne arapske tekstove (naročito dnevne listove) ili sluša arapske emisije, pa mu je stalo do tačnih izraza za gornje i slične primere, odnosno do njihova pravog i tačnog značenja, — ovaj Wehrov Dodatak je, naravno, od velike koristi. Korisno je takođe i to što ovaj Supplement do-

nosi i neka geografska imena kao na primer *سرنديب*, *بحر يربط*, *لاهاي*, *الهافر*, itd., jer se ne može za svakog pretpostavljati da će znati da je reč o francuskom pristaništu Le Havre, o holandskoj prestonici Haagu, odnosno o Madridu i Cejlonu.

Da je Wehr uzeo u obzir dopune i predloge koji su učinili referenti njegova Rečnika, vidi se već po tome što je (bar delimično) uneo u Supplement i onih nekoliko mojih napomena iz pomenutog prikaza (*POF*, V, 344). Po ovoj sitnici može se zaključiti da je on pogotovu iskoristio veće i važnije dopune od kompetentnijih kolega i recenzentata.

Inače, Supplement je u svemu udešen kao i glavni Rečnik. Zaslužni pisac naročito ističe da je ovo samo dopuna njegovu Rečniku i da je treba upotrebljavati samo uz njega; ako kad dođe do sasvim novog, ispravljenog izdanja (štampanja), onda će sav materijal iz Dodatka i onako biti uključen u nj. Spoljašna oprema knjige je u svakom pogledu uzorna.

F. Bajraktarević

Anthologie de textes poétiques attribués à Avicenne, publiés, traduits et annotés par Henri Jahier et Abdelkader Noureddine, Alger 1379/1960. 8°, str. 171 francuskog i arapskog teksta + 30 str. isključivo arapskog teksta, s

naslovom *Dīwān Ibn-Sīnā* ديوان ابن سينا

Jedan od najvećih učenjaka islamskog Istoka jest bez sumnje Ibn-Sinā ili kako su ga srednjovekovni latinisti prozvali Avicenna (980—1037); on je bio poznat i čuven kao lekar, filozof i, pored svega ostalog, kao pesnik. Kao mnogostruki naučnik, on tako reći personificira ono što se — s manje ili više prava — zove »arapska nauka« i nazivan je »glavni autoritet« ili »drugi učitelj« (tj. odmah posle Aristotela). Kad se, pre nekoliko godina, slavila njegova hiljadugodišnjica (računajući

po mesečnim godinama; u Teheranu i Hamadanu (aprila 1954), izdato je tom prilikom više spomenica i napisano je mnogo studija i članaka. U toj plimi materijala bilo je dobrih i odličnih priloga, ali je nekim piscima bilo i to važno da utvrde čiji je on, odnosno da ga za se svojataju. Mada je u stvari reč o najčuvenijem persijskom lekaru, koji je pisao i pevao i na arapskom (kao ceo srednjovekovni Zapad na latinskom), Turci su ga smatrali svojim nacionalnim ponosom, a Afganci su ga opet brojali u svoje (jer mu je otac bio iz Balha). Još pre toga, povodom 900. godišnjice njegove smrti (1937), Tursko istorijsko društvo izdalo je veliku spomenicu sa priložima turskih i evropskih saradnika, u kojoj sama Avicennina bibliografija iznosi 80 strana (poblize u turskom časopisu Ülkü, br. 53, str. 382—384). Dve decenije pre toga, poznati engleski orijentalist E. G. Browne*, koji je počeo sa medicinskim studijem (kao što je Kraeplitz počeo s pravom), izložio je opširno Ibn-Sinino značenje u medicini tokom vekova (u svojoj knjizi *Arabian Medicine*, Cambridge 1921, na više mesta i stranica), i to je verovatno najvažnije što je rečeno o njemu kao lekaru. O drugim delatnostima ovoga velikog čoveka napisano je takođe nekoliko knjiga i pre proslave hiljadugodišnjice, ali to ovde manje dolazi u obzir.

Malo pre je samo kratko pomenuto da je Ibn-Sinâ bio i pesnik; to se odavno znalo, pojedine njegove pesme su se nalazile u izvesnim delima, bile su i prevodane na evropske jezike, naročito i više puta njegova pesma o duši (koja je iz viših sfera gde joj je domovina sišla na zemlju, u telo), ali, do arapskog teksta tih spevova teško je bilo doći. Tome nedostatku hoće da udovolji gore citirana *Antologija pesničkih tekstova koji se pripisuju Avicenni*,

*) Što pisci *Antologije* stalno pišu ovo ime bez e (Brown), to je naravno pogrešno.

koja je upravo izišla u Alžiru, i to kao izdanje tamošnjeg Medicinskog i Farmaceutskog fakulteta. Samu zamisao o jednoj ovakvoj antologiji pozdravili bi, bez sumnje, ne samo »avicennisti« nego i mnogi drugi obrazovani čitaoci, a naročito istoričari medicine koji bi u jednoj takvoj zbirci našli šta se, pre hiljadu godina, mislilo o nekim bolestima, odnosno šta se preporučivalo za njihovo izlečenje; srećom, sada je ta zamisao i ostvarena, i knjiga je pred nama u korist svih zainteresovanih.

A sad da kažem nešto više o samoj knjizi. Pre svega treba podsetiti na to da ima dosta pesama koje se Avicenni pripisuju a sumnjivog su porekla. U vezi s tim, ova knjiga se deli na dva glavna dela, na autentične i na apokrifne pesme. Autentične pesme (str. 14—43) podeljene su, po sadržini, na medicinske i filozofske. Medicinske uključuju: a) Predgovor pesmi (urğuzi) o medicini, b) Higijenu rekonvalescenta, c) Higijenu staraca, i d) Propis o snu. — Odeljak filozofskih pesama sadrži samo tri: a) čuvenu pesmu o Duši, zatim b) onu o Najboljim dušama, i c) odlomak iz Rasprave o Sudbini, koji je u rimovanoj prozi.

Što se tiče apokrifnih pesama koje sačinjavaju drugi, veći deo knjige (str. 45—137), one su podeljene na medicinske (aforizmi; pismena konsultacija), onda na filozofske (kašida o Nebeskom svodu), zatim na šest literarnih pesama koje dosta podsećaju na stare arapske (predislamske) teme, a sadržaj im je, uglavnom, žalba za mladošću; posle toga dolazi jedna dugačka astrološka pesma (52 distiha)! O događajima koji će doći, i kao završetak apokrifnih priloga više pesmica i fragmenata razne sadržine.

I autentične i apokrifne pesme su saopštene u arapskom originalu (na desnoj strani), a naporedo (odmah na levoj strani istog lista) francuski prevodi. Arapski tekst, doduše, nije štampan nego litografisan, ali sasvim jasno i či-

tko i — što treba s pohvalom istaknuti — potpuno vokalizovan. Što se tiče francuskog prevoda, on je — razume se, s obzirom na glavnu svrhu knjige — u prozi, bez rimâ i ulepšavanja, ali su izdavači nastojali da budu što verniji i razumljiviji.

Ispred samih pesama nalazi se arapski uvod (str. 3—30 arapske paginacije) s desnog početka knjige, odnosno, na levom početku, kratak francuski uvod (str. 7—10); arapski uvod sadrži korisne podatke i objašnjenja uz pojedine pesme, a francuski se ne odnosi toliko na Avicennu koliko na spoljašnji izgled i raspored knjige.

Naravno kao lekar i filozof, uopšte kao naučnik, naročito u srednjem veku, Ibn-Sinâ je mnogo poznatiji i važniji nego kao pesnik, ali i njegove pesme su vrlo važne, pored ostaloga i zato što sadrže o životu svoga pisca i ono što se inače teško može naći u njegovim naučnim delima, mada on spada u one retke muslimanske pisce koji su napisali i svoju autobiografiju. Pored toga, u vezi s problemom Omera Ĥajjâma ova Ibn-Sinina *antologija* postaje još interesantnija. Odavno je poznato da su pojedine Ĥajjâmove rubâije pripisivane Ibn-Sîni, čak se tvrdilo da ona filozofija koja se nalazi u četverotisima pesnika-astronoma iz Nišapura ne može biti njegova nego samo od takvog filozofa kao što je Avicenna. Al-Ahwânî koji je skoro izdao knjigu o Ibn-Sîni (Kairo 1958) naročito ističe da je nedavno bilo takvih istraživača koji su u ovome tako daleko išli da su Ĥajjâmove rubâije prosto pripisivali Avicenni (Meni se čini da i Ahwânî preteruje, u najmanju ruku nisu mi poznati ti »istraživači« niti se s tom ulogom pominju u naučnoj literaturi o Ĥajjâmu). Ali, ovo su krajnosti kao što ih je, u izmenjenom obliku, bilo i na Zapadu, mislim na inače zaslužnog Schaedera koji je zahtevao da se Ĥajjâm kao pesnik briše iz persijske književnosti! Pronalazak starih ruko-

pisa Ĥajjâmovih rubâija (od 1208 i 1259!) brzo je oborio Schaerderovo shvatanje, a što ostaje kao sigurno jest samo to da je Avicenna bio preteča Ĥajjâmu i da je mogao na njega uticati.***) Svakako, ova *Antologija* može biti od koristi za dalje izučavanje ovih odnosa i uticaja.

Na koncu, posle arapskog teksta i francuskog prevoda Ibn-Sininih pesama, nalaze se opširne (francuske) napomene (str. 139—170) koje svedoče o tome koliko su ova pisca ušla u raniju i najnoviju literaturu za izučavanje lekara i filozofa.

Iz svih ovih razloga, odnosno vezâ pojavu ove *Antologije* treba smatrati važnim događajem u najnovijoj orijentalističkoj literaturi.

F. Bajraktarević

Dr Sauqî Dîf, *Al-adab al-ʿarabi al-muʿāšir fî mišr (1850—1950)* — Ćāmiʿatu d-ḍuwalli l-ʿarabiyya, al-Idāratu l-ʿaḡāfiyya, Kairo 1957, str. 1—271 u 8°.

Nasuprot velikom interesovanju i mnogobrojnim radovima evropskih orijentalista iz predislamske i klasične arapske književnosti, nalazimo veoma mali broj radova, i to više informativne prirode kada je reč o savremenoj arapskoj književnosti. Pa i same istorije arapske književnosti koje, volens-nolens, moraju da se pozabave i savremenom, prilično su štire i jednostrane kad je reč baš o savremenoj književnosti. Tako i Gabrieli, u svojoj »Storia della letteratura araba«, iako je najdalje otišao u ovom pravcu — naravno isključujemo mnogobrojne članke Kračkovskog, koji je izgleda najozbiljnije pratio savremena strujanja u arapskoj književnosti, bar one

**) Poblize o najnovijim nalazima starih rukopisa u mome prikazu Bejticeva izdanja Bašagićeva prevoda *Rubajâ* u *Prilozima za književnost, jezik, istoriju i folklor*, knj. XXV (1959), str. 309—313.

do pre dvadesetak godina — zadržao se uglavnom na onim arapskim piscima koji su u neku ruku postali klasični, kao Taha Husejn, Teufik al-Hakim, Mihail Naima. Međutim, o savremenoj literaturi u Iraku, Tunisu, Maroku, Libiji, Siriji i drugim arapskim zemljama, gotovo nema ni reči. Sem toga, u svim ovim istorijama literature (Brockelmann, Huart, Gabrieli) nalazimo gotovo iste podatke i konstatacije kad je reč o pojavi savremene arapske književnosti, odnosno evropskom uticaju na nju. Zato je za svaku pohvalu ideja Kulturne sekcije Arapske lige da angažuje najveće stručnjake u pojedinim arapskim zemljama da svaki od njih napiše istoriju savremene književnosti u dotičnoj zemlji. Danas ima toliko veliki broj knjiga, studija, književnih časopisa, divana poezije i zbirki proze da je stvarno ne samo moguće nego i nužno da se preduzme jedan ovakav poduhvat. Na prvi pogled može izgledati malo neobično što se pristupilo ovakvoj obradi, tj. posebno u svakoj zemlji, jer arapska literatura, kao uostalom i sam arapski narod, predstavlja jednu celinu, ali izgleda da se u sadašnjem stanju razvoja drugačije i ne može. Jer arapska književnost se toliko razvila, pa čak i u onim zemljama gde do pre desetak godina jedva da je izlazio neki list, da je nemoguće sve to obuhvatiti i sintetizovati. Sem toga, razvojni put literature pojedinih zemalja je prilično raznolik. Dok je, npr., kontakt sa Francuskom bio pozitivan u Egiptu i Libanu, on je bio potpuno negativan u Maroku i Tunisu, a katastrofalan u Alžiru, gde se Francuska trudila svim silama da ove zemlje prekinu sa svojom tradicionalnom književnošću, da se izoluju od arapske kulture, pa da čak i zaborave svoj maternji jezik.

Kao prva knjiga u ovoj zamišljenoj seriji Arapske lige pojavila se »Istorija savremene arapske književnosti u Egiptu« od Šauki Difa, profesora arapske

književnosti na Fakultetu književnosti u Kairu. Knjiga je podeljena na pet većih glava, a svaka glava ima po nekoliko odeljaka. Prva glava (1—27) koja nosi naslov »Opšte napomene« podeljena je na sledeće odeljke: »Veliki događaji«, »Dve struje — arapska i zapadna« i »Štamparije i štampa«. Druga glava (27—72) nosi naslov »Poezija i njen razvoj« a sadrži odeljke: »Nastavak tradicije«, »Pokret preporoda«, »Nova generacija«, »Društvo Apolo«, »Drama u stihu«; Treća glava »Korifeji poezije« (str. 73—142), ima poglavlja: Mahmud Sami al-Barudi, Hafiz Ibrahim, Šauki, Halil Matran, Abdurahman Šukri, Abbas Muhammed al-Aqqād, Ibrahim Nadži i Ali Mahmud Taha. Četvrta glava je »Razvoj proze i njenih disciplina« (str. 143—189), sa odeljcima: »Ograničavanje proze okovima rimovane proze i retorike«, »Pokret oslobađanja i udaljavanja«, »Između starog i novog«, »Potpuni preporod«, »Nove discipline (vrste)«. Poslednje, šesto poglavlje (190—271), čiji je naslov »Korifeji proze« sadrži u stvari kraće ali sažete i studiozne članke o najvećim proznim piscima Egipta u prelaznom periodu i danas, i to: Muhamed Abduhu, Mustafa Lutfi al-Manfaluti, Muhammed al-Mujavlahi, Ahmed Lutfi as-Sayyid, Ibrahim Abdul Kadir al-Mazini, Muhammed Husejn Hejkal, Taha Husejn, Teufik al-Hakim i Mahmud Tajmur.

Iz samog sadržaja se jasno vidi kako je Šauki Dif široko obuhvatio savremenu egipatsku književnost. Svaki odeljak, koji smo pomenuli, u stvari je jedna lepa studija, ali sve je to tako povezano da stvarno predstavlja jednu pravu celinu. On se ne zadovoljava samo iznošenjem golih činjenica, već svestrano analizira uslove, prilike, uticaje, međusobno ih povezuje i na kraju sintetizuje. Čitajući knjigu, mi se upoznajemo sa društvenim prilikama u Egiptu, promenama, skokovima i padovima u njegovom razvoju, politič-

kim i ekonomskim strujanjima, što je sve imalo velikog odraza na samu književnost.

Ono što treba naročito istaći, to je vrlo tečan stil i lep metod izlaganja koji je potpuno blizak našem ukusu, tako da je knjiga veoma pristupačna i čitaocima van arapskog područja. U stvari, to je pozitivistička metoda koja se sa Taha Husejnom gotovo odmaćila u arapskoj književnosti, i literarno publicistički stil, oslobođen rimovane proze, tropa i bombastike kojom se odlikovala klasična arapska književnost, odnosno proza koje se još uvek donekle pridržava baš Taha Husejn. Jednom reči, to je do sada najbolje delo o savremenoj egipatskoj književnosti. Ova knjiga upućuje ujedno i jedno upozorenje, a to je da se više ne može prenebregnuti ono što se radi i piše u ovim zemljama i da pojedina dela, koja se tamo izdaju, zaslužuju punu pažnju. Uostalom, zar nisu sami Arapi najpozvaniji da sami najbolje obrađuju svoju književnost?

H. Kaleši

Rašid al-din Fazlallah, *Cami al-tavarih*, II Cild, 4 Cuz *Sultan Mahmud ve devrinin tarihi*. Yayiniyan Ahmed Ateş, Turk Tarih Kurumu Basimevi, Ankara 1957, str. 29+241.

Cami al-tavarih velikog mongolskog istoričara Rašid-al-din Fazlallah-a (živio od 645—718/1247—1318) po obimnosti materije koju obuhvata može se smatrati istorijskom enciklopedijom. To delo obuhvata istoriju mongolskih i turskih plemena u XIII i XIV vijeku, istoriju raznih dinastija koje su vladale na području Irana (Gazneviye, Seldžuci, Harzimšahi, Salguri, Kurti, Fatimovići i Ismailije) kao i istoriju drugih naroda (Kimeza, Evropljana, Indijaca itd.).

Uza sve to ovo delo do danas, valjda zbog svoje obimnosti, nije u cjelini naučno izdato. U tome pogledu vršeni su samo djelomični pokušaji, a postignuti su i izvjesni uspjesi u izdavanju nekih dijelova ovoga obimnog djela.

Značajan korak u tome nastojanju predstavlja ova publikacija carigradskog profesora A. Ateša. Ona predstavlja četvrtu svesku drugog toma ovoga opsežnog djela koja se odnosi na epohu sultana Mahmuda Gaznevija, a razdijeljena je na tri odsjeka. U prvom se govori o Mahmudovim precima sve do Oguz-hana, ali se ti podaci ne baziraju na starijim izvorima, kako je to konstatovao profesor Ataš, pa nisu dovoljno vjerodostojni. Drugi odsjek obuhvata vrijeme prije početka vladavine Sebuktgina (oca Mahmuda Gaznevija) u Gazni (od 363/973 ili 366/977 do 410/1019—20 godine), a odnosi se na pokrajinske dinastije u Iranu iz toga vremena (Samanovići, Bujevići, Zijarovići, Fariguni) u vezi sa Gaznevijama. Tu je glavno težište stavljeno na život Mahmuda Gaznevije. Treći odsjek, obuhvata vrijeme od 410/1019 do smrti Mahmuda Gaznevije (412/1030), a odnosi se na gaznevidsku i seldžučku državu.

Prof. Ataš ističe da je Muhamed Nazim utvrdio kako je Rašidu-din Fazlallah sav ovaj dio svoje istorije pisao na osnovu Utbijinog djela *Tarihu'l-jamini* odnosno na osnovu perzijskog prevoda toga djela (Terdzeme-i Jamini) od Džarbazakanija iz koga je Rašiduddin mnoga mjesta skoro vjerno kopirao.

Za osnovu svog izdanja Prof. Ahmed Ateš je uzео dva rukopisna primjerka koji se nalaze u Topkapu sarayi müzesi u Istanbulu (pod br. 1654 i 1653). Oba primjerka su prepisana po nalogu Rašiduddina. Prvi primjerak je prepisan iste godine kad je Rašiduddin umro (718/1318). Drugi primjerak nalazi se u velikom istorijskom djelu *Zubdet at-tavarih* koje je napisao Hafiz Abru (828/1424—5) na osnovu jednog rukopisnog primjerka Džamiut-tavariha (iz 714/1314. godine) a po naređenju Timurova nasljednika Šahruha, za njegovu biblioteku. Kako je Hafiz Abru samo na izvjesnim mjestima izmijenio tekst Džamiut-tavariha, to je *Zubdet at-ta-*

varih isto što i Džamiut-tavarih. Budući je i ovaj primjerak Džamiut-tavariha (na osnovu koga je Hafiz Abru napisao Zubdetut-tavarih) prepisan po naređenju Rašiduddina još za njegova života (714/1314), to oba ova primjerka zaslužuju, po mišljenju prof. Ateša, da budu okvalifikovani kao vjerodostojni za utvrđivanje teksta ovog djela. Gdje su se pojavile eventualna neslaganja ili nejasnoće u tekstu ta dva primjerka prof. Ateš je konzultovao treći rukopisni primjerak ovog djela iz Topkapu sarayı prepisan u XVI vijeku i prema tome davao prednost jednom od prva dva rukopisa.

Tekstualne razlike pomenutih rukopisa donesene su u ovome izdanju u kritičkom aparatu ispod teksta. One su neznatne i ne mijenjaju smisao teksta. Džamiut-tavarih je pisan laganim, narativnim stilom koji je pristupačan svakom ko je savladao bar osnove perzijskog jezika.

Na kraju svoga izdanja prof. Ateš je dodao registre ličnih imena, geografskih i etnografskih naziva (imena mjesta, imena plemena i njihovih ograna) što će znatno olakšati njegovu upotrebu.

Pojava ovog djela znači korak bliže cilju koji je u novije doba postavljen u naučnom svijetu, a to je potpuna naučna obrada i izdanje Ğami'at-tawārīha.

S. Trako

Evlija Čelebija, *Putopis*, odlomci o Jugoslovenskim zemljama. Preveo, uvod i komentar napisao Hazim Šabanović. Knj. I i II, Svjetlost, Sarajevo, 1957, knj. I str. 298 u 8°, knj. II str. 268 u 8°.

Evlija Čelebija nije nepoznat kod nas. Već više od pola veka prevode se razni odlomci njegovog putopisa, koji se redovno navodi kad je u pitanju istorija bilo kog našeg kraja pod turcima. Broj prevodilaca raznih odlomaka iz Evlijinog putopisa nije mali (D. Čohadžić, S. Kemura, G. Elezović, F. Spaho i J. Radonić sa mađarskog).

Međutim, iako je broj prevodilaca i prevedenih fragmenata znatan, do sada tim prevodima nisu obuhvaćeni svi naši krajevi koje je Evlija opisao, a sem toga svim tim prevodima mogu se staviti ozbiljne zamerke. Zato je više nego za pohvalu inicijativa da se svi delovi Evlijinog putopisa, koji se odnose na naše zemlje, ponovo prevedu, prokomentarišu i izdaju kao posebna knjiga u skladu sa zahtevima savremene nauke.

Zahvaljujući trudu dra Hazima Šabanovića, već imamo dve sveske odlomaka iz Evlijinog putopisa i sada očekujemo treću, pa možemo ukazati na neke odlike ovog posla, koji je, da odmah napomenemo, veoma uspešno obavljen.

Evropski i turski orijentalisti bave se Evlijom još od 1815. g. kada je Hammer upozorio na njega u svom delu »Das Osmanischen Reiches Staatsverfassung und Staatsverwaltung«, ali i pored toga možemo slobodno reći da uvodna studija za ovo izdanje, koju je napisao Šabanović, pored Bajsunovog članka u »Islam Ansiklopedisi«, predstavlja najozbiljniji poduhvat da se Evlijino delo svestrano i detaljno prouči. U ovom drugom predgovoru (1—63), koji je bez sumnje plod dugih proučavanja i ispitivanja cele »Siya-hatname«, a ne samo onog dela koji se odnosi na našu zemlju, naročito bih podvukao vrednost bibliografskih podataka, tako reći hronološki poređanih, u vezi sa putopisom i Evlijom zatim osvrt na izvore ovog putopisa, njegovu pouzdanost, odlike i mane, na njegov značaj za nauku i proučavanje prilika u Otomanskoj imperiji, uslove u kojima je delo nastalo, itd.

Povodom ovog izdanja treba naročito izdvojiti prevod i komentare kojim je taj prevod praćen. Šabanovićev prevod se vrlo lako čita, jer je prevodiocu pošlo za rukom da sačuva u osnovi književnu Evlijinu frazu. Ova odlika Evlijinog stila Šabanović je

znao da odlično prenese na naš jezik, tj. da sačuva duh originala i prilagodi ga našem jeziku. Za mnoga nejasna mesta, koja se nalaze u Evlijinom delu, on je dao gotovo virtuozna jezička rešenja, a za mnogobroje izraze i termine znao je da nađe uvek najbolji izraz, da prevede ono što treba prevesti, a da ostavi turcizam ili originalni izraz kad bi se prevodenjem išlo na uštrb njihovog značenja.

Posebno mesto u ovom izdanju Evlijinog putopisa predstavljaju Šabanovićevi komentari i objašnjenja. »Siyahatnama« je tekst koji sadrži toliko stvari za komentarisanje i objašnjavanje da izdavaču preči opasnost da se na tom poslu izgubi i da namena izdanja bude promašena zbog prenatrpanosti komentarima, kao što je to slučaj sa »Turskim spomenicima« G. Elezovića. Ali, i u ovome je Šabanović našao pravu meru. On je komentarisao gotovo sve što je trebalo komentarisati, a da ništa ne izgleda suvišno i prenatrpano. Ispravljao je ne samo greške koje je pravio Evlija a takvih ima dosta nego i greške ranijih prevodilaca ili naučnika koji su pisali u vezi sa Evlijom i njegovim putopisom. Slobodno se može reći da su neki njegovi komentari, na svoj način, kraće studije a neke skice za duže studije. Ovo naročito važi za razne ličnosti i bezbroj poznatih i nepoznatih pisaca od kojih su neki ostavili svoja dela, a neki samo po neki hronostih, ili su samo po imenu bili poznati. Uz ove komentare, Šabanović je redovno davao potrebnu bibliografiju. Sva ova zapažanja odnose se naročito na Bosnu i Hercegovinu, čiju istoriju Šabanović, izgleda, danas poznaje bolje nego iko drugi. On je, npr., ispravljao ili dopunjavao pojedine natpise koji su u Evlije nepotpuni ili pogrešni, jer je on često imao običaj da sa nekog natpisa uzme poslednji distih, ili godinu, a nekad da ih na brzinu pogrešno prepíše (možda su pojedine greške nastale i

prilikom štampanja Evlijinog dela na turskom jeziku).

Jedna od primedaba koje bi se mogle učiniti komentarima jeste u tome što je pojedine Evlijine vesti, naročito za Srbiju, komentarisao samo vestima drugih savremenih putopisaca, i to većinom jednog od njih Francuza Kiklea, što metodološki nije najispravnije, s obzirom da ima još vesti iz istog vremena. U delovima koji se odnose na Kosovo i Metohiju i Makedoniju, čiji spomenici nisu ispitani, izuzev donekle Skoplja i Ohrida, naišli smo na neke nedostatke koje ćemo ovde pomenuti. Tako je Šabanović iz hronostih na Sinan-pašinoj džamiji u Kačaniku dao sam oposlednji distih, kako ga je za beležio Evlija, iako natpis ima četiri distiha. To se isto odnosi na natpis na Ishakiji džamiji u Bitolju, koji Šabanović uopšte nije preveo (str. 57, knj. II). Stvarno, natpis je nemoguće prevesti, onako kako ga je zabeležio Evlija, jer je to sasvim pogrešno učinio. Kasnije je ovaj natpis objavio i Ajverdi (*Jugoslavya'da Türk Âbideleri ve vakıfları*, Vakıflar Dergisi, III, Ankara 1956, str. 164), ali je i njegov prepis pogrešan. Ipak se, na samom spomeniku, natpis može pravilno proučiti, a samim tim i prevesti. Mi smo ukazali na ova dva nedostatka da bi se bolje sagledale teškoće i problemi koje je morao da rešava prevodilac, ukoliko je hteo da rad bude onakav kakav u suštini jeste, da se vidi koliko je napora morao uložiti da bi objasnio bezbroj ličnosti, spomenika, događaja, grešaka, koliko je vremena morao da utroši na proveravanju raznih podataka, itd. Zato se može slobodno reći da danas imamo u rukama ne samo jedan odličan prevod nego i vrstu priručnika kome se često vraćamo i kada nije reč o Evlijinom putopisu, jer je ovo delo nepresušan izvor ne samo za istoriju nego takođe i za toponomastiku, istoriju urbanizma, geografiju, kul-

turnu i ekonomsku istoriju, sociologiju itd.

Bilo bi poželjno, pa čak i nužno, kad bi prevodilac na kraju treće, poslednje knjige, pripremio indeks za sve tri knjige kao i rečnik objašnjenja pravnih i administrativnih termina, jer to nije učinjeno u komentarijima.

H. Kaleši

Agâh Sirri Levend, *Gazavat nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavât-nâmesi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1956, str. 392+VII+117 faksimila, 80.

Kako i sâm naslov pokazuje, ovo obimno delo turskog istoričara i literature i predsednika Turskog jezikoslovnog društva (Türk Dil Kurumu) Agâh Sirri Levend-a, podeljeno je na dva dela, podjednako važna i za nas podjednako interesantna.

Posle predgovora (V—VII) i uvoda (1—13), gde autor objašnjava principe kojima se rukovodio u ovom radu, i iznosi razliku između *gazavât-nâme* (knjige vojevanja), i drugih sličnih dela, kao što su *fetih nâme* (knjiga osvajanja nekog grada ili zemlje) i *zafer-nâme* (knjiga o pobedama nad neprijateljem), autor daje hronološki pregled svih *gazavatnâma*, koje su njemu bile poznate i koje se pominju u raznim *tezkerama* ili istorijama, kao i one koje se pominju u raznim katalozima evropskih biblioteka (Blochet, Flügel, Fleischer, Rieu itd.). Neke od njih ni do danas nisu nigde pronađene. Prve potiču iz perioda Murada II (1421—1451), a poslednje iz sredine XIX veka. Naravno, teško je reći da sve one ulaze u *gazavatname*, što naglašava i sâm Levend, i koji smatra da je *gazavatnâma* u pravom smislu reči ona Suzijeva o kojoj će kasnije biti reči, jer često jedna knjiga obuhvata vojevanja, pobede i osvajanja.

Za svaku *gazavatnamu* Levend je dao, uglavnom, sve potrebne bio-bibliografske podatke: ime autora i osno-

vne podatke o njegovom životu ukoliko ih je negde mogao naći, period koji zahvata *gazavatnama* i vojevanja koja opisuje, biblioteke ili katalozi u kojima se knjiga nalazi ili navodi, broj rukopisa u biblioteci ili katalogu, početak i kraj dela (arapskim pismom), kao i podatke ukoliko je neke o tom delu ili autoru pisao.

Suviše je isticati važnost ovog uspelog pokušaja da se dâ sistematski pregled svih *gazavatnama* do kojih je autor mogao doći, ili da nešto o njima sazna, i do kog stepena je olakšao posao svima onima okji bi hteli da se ovim problemom bave. Jer, među ovim *gazavatnamama* nalazimo niz dela koja će svakako interesovati sve istoričare bilo koje bivše turske provincije, od Persije i Bagdada do Ugarske i Bogdanske. Jasno je da ih ima koje se odnose na našu zemlju. Da pomenemo samo neke: *Feth-i Kal'a-i Belgrad* od Sayi-a — delo u prozi i stihu koje govori o osvajanju Beograda 1521. godine; *Belgrad Seferi*, o borbama oko Beograda i u Mađarskoj za vreme Sultana Mustafe II, *Fethiyye-i Belgrad*, o zauzimanju Beograda 1740. godine, zatim o osvajanju Moreje, Kandije, Bosne, Budima, Stonog Beograda, Istergona, itd. u kojima bez sumnje ima niz podataka o raznim pokrajinama naše zemlje.

Jasno je da se ne može reći da je Levend ovde obuhvatio sve *Gazavatname*, što, uostalom, i sâm ističe, jer se sa sigurnošću može tvrditi da po raznim bibliotekama ima još neotkrivenih dela ove vrste. Međutim, treba istaći da i ovaj pregled predstavlja rezultat dugogodišnjeg rada po raznim turskim bibliotekama, gde se, uostalom, nalazi i najveći broj dela.

Drugi deo ovog dela odnosi se na *Gazavatnamu* Suzi Čelebije za koju Levend kaže da predstavlja najbolji primer *gazavatname* iz Prizrena, jer su tu prvenstveno opisana vojevanja (akini), a sem toga iz dva razloga: prvo,

što ga je napisao čovek iz naše zemlje, i drugo, što se dobar deo vojevanja odnosi na naše pokrajine.

Iako se Suzi Čelebi iz Prizrena pominje u turskim tezkerama vrlo rano (Sehl, str. 112, Lađifi, 194, 'Aşik Çelebi i dr.), a kasnije i kod evropskih istoričara (Hammer GOD I, 246, Babinger (GOW 34—36) koji nisu otišli dalje od onoga što se nalazi u turskim tezkerama, prve detaljne podatke o Suziju i njegovom delu dao je tek A. Olesnicki (*Suzi Čelebi iz Prizrena, turski pesnik-istorik XV—XVI veka*, GSN-D, knj. XII, Skoplje 1934, 69—82) Olesnicki je objavio i jedan prepis njegove vakufname, natpis na nadgrobnoj ploči i neke bejtove ovog važnog dela. Dva fragmenta (Suzijeve dela *Gazavāt nāme-i Mihāloglu Ali Beg*, koja se nalaze u Preussische Staatsbibliothek u Berlinu (1688 bejtova) i fragment, koji se nalazi u Orijentalnoj zbirci Jugoslovenske Akademije u Zagrebu (217 bejtova) ustvari ovaj fragment je obuhvaćen u berlinskom poslužili su Olesnickom da sastavi svoju detaljnu studiju *Mihajlo Szilagyi i srbska despotija* (Zagreb 1943), gde je Olesnicki dao i pregled jednog dela ovih fragmenata. Smatralo se da pored ova dva fragmenta ne postoje drugi rukopisi ovog speva, jednog od najoriginalnijih iz tog perioda, jer, stvarno, u do sada objavljenim katalozima nema o tome nikakvog pomena.

Međutim, Levend je pronašao još dva rukopisa, od kojih je jedan u njegovom posedu, a drugi se nalazi u Millet Kütüphanosi, zaveden pod br. 1339 i nosi naslov *Tārīh-i Mihālzāde 'Ali Beg*. Ova dva rukopisa koja je pronašao Levend, gotovo su identična sa onim berlinskim, što ga je navelo da pristupi izdavanju jednog kritičnog teksta ovih do sada pronađenih fragmenata.

Ovaj drugi deo svog dela Levend počinje istorijom Mihalogullara, ne dajući skoro nikakve nove podatke, već

samo navodeći ono što je o njima napisano u pojedinim hronikama (Nešri, 'Aşik Paşazāde, Solakzāde). Zatim prelazi na pitanje akin-a i akindžija, sa posebnim osvrtom na Mihaloglu Ali bega. I ovde Levend nije dao ništa više od onoga što se može naći u turskim hronikama. Šteta što nije imao pri ruci drugo delo Olesnickog: *Mihajlo Szilagyi i srbska despotija*, jer bi time ovaj deo bio mnogo celovitiji. Pre nego što je prešao na Suzija, Levend je preneo Suzijevu vakufnamu, onako kako je dao Olesnicki. Ovde su se, naravno, potkrale iste greške koje se nalaze i u vakufnami Olesnickog, kao napr. *Ilyas Koca mahallesinde* mesto, *Ilyas Kuka mahallesinde* (Ilijas Kukina mahala i džamija postoje i danas u Prizrenu, a pominje se i u Kukul begovoj vakufnami 1538.), *hayr-i hayatdedir* mesto *Kayd-i hayatdedir, istiqā* mesto *istisqā, ve bir göz kebe deđirmen* izostavljeno, itd.

U našim je rukama jedan drugi prepis Suzijeve vakufname, koji je, izgleda, stariji od prepisa Olesnickog. U našem prepisu postoji i kadiska overa, koju je potpisao Osman sin Sulejmanov, kadija u zastupstvu u Prizrenu i Suhoj. Reci. Pored toga, u našem prepisu ima i popis knjiga koje je Suzi uvakufio. To će, bez sumnje, biti prva biblioteka u Prizrenu. U našem prepisu nalazimo i potpise dvadeset trojice svedoka, među kojima ima nekoliko tabaka, muezina i hadžija kao i popis njegovog brata, takođe pesnika Neharija.

O životu Suzi Čelebije Levend nam nije dao ništa više od onoga što je izneo Olesnicki, samo je dao niz zapazanja o originalnosti Suzijevog dela, o njegovom jeziku, o razlikama u pojedinim rukopisima, itd. Na osnovu pomenutih rukopisa data je latinska transkripcija *Gazavatname*. Treba istaći da je Levend dao ovaj tekst ne u običnoj turskoj latinici, nego u fonetskoj transkripciji, što predstavlja napredak u odnosu na niz sličnih do-

sadašnjih izdanja. Pada u oči da između pojedinih rukopisa nema većih razlika. Jedino berlinskom rukopisu nedostaju 88 bejtova, te su zato oni dati prema ostalim rukopisima. Razlike u pojedinim rukopisima su redovno date ispod teksta.

N. akraju je data lista gazavatnama, indeks pisaca i dela i faksimil Suzijeve Gazavāt-nāme.

Svakako da kritičko izdanje Suzijevo delo kao i objavljivanje faksimila predstavlja veliki doprinos pri izučavanju Suzija, u filološkim ispitivanjima tadašnjeg turskog jezika, a naročito u osvetljavanju raznih vojevanja u našim krajevima i u Ugarskoj. Međutim, još uvek je ostalo nekoliko otvorenih pitanja na koja ćemo se ovde osvrnuti.

1) Da li je Suzi stvarno napisao delo od 15.000 bejtova, kako beleži Sehī, ili ovo što je danas pronađeno predstavlja celokupno Suzijevo delo? Ako su tačne Sehijeve reči, onda je ovo samo odlomak — kako je smatrao i Olesnicki. Međutim, odmah se postavlja pitanje: kako je moguće da se pronađu tri odlomka (zagrebački fragment je deo ovih odlomaka) sa istim početkom i istim svršetkom, a prepisivana od različitih ljudi i u različitim periodima? Nije li to dobar znak da je to celovito delo? Naše je mišljenje da je ovo što je objavio Levend, ustvari, celo Suzijevo delo.

2) Da li je Suzi stvarno poginuo u jednom okršaju blizu Prizrena — kako navodi Olesnicki na osnovu jedne legende, a što je prihvatio i Levend? Čini nam se da bi ovo tvrđenje trebalo uzeti sa rezervom, pogotovu što se zasniva na narodnom verovanju. Kad sam pre dve godine boravio u Prizrenu, nisam mogao proveriti ovu legendu. Zatim, u napisu na Suzijevoj grobu uopšte nije zabeleženo da je on poginuo. Sem toga, u jednoj arapskoj rimovanoj hronici o turskim spomenicima u Prizrenu, koju je napisao

Tahir efendija, muftija prizrenskog vilajeta sedamdesetih godina prošloga stoleća, nema uopšte pomena o nekoj Suzijevoj pogibiji. Autor hronike je vrlo revnosno i tačno beležio svaki slični događaj. Pa i među starim Prizrencima niko nije tvrdio da je Suzi poginuo, ve ćda je umro.

3) Da li je Suzi, pored Nehāri-a imao i brata Sa'yī-a? Gotovo sve tezkere pominu samo Nehāria kao Suzijevo brata, dok se u nekim prepisima (Ašik Ćelebijine tezkere (prema Levendu) pominje i Sa'yī kao Suzijev brat. Izgleda da je ovo mišljenje odavde preuzeo Hammer, pa Sureyya (Sicillī Osmānī), a od njega je bez rezerve preneo Babinger (GOW). Naše je mišljenje da Sa'yī nije bio brat Suzijev, već je zbrka došla otuda što je i Sa'yī bio Prizrenac. Inače, da je Nehāri bio brat Suzijev u to ne treba uopšte sumnjati. Njegov grob je i danas pokraj Suzijevog. Kako smo već pomenuli, Nehari se nalazi među svedocima Suzijeve vakufname (Mevlānā Nehāri);

4) Da li je Suzi nasio nadimak Ćelebi ili ne? Latifi kaže da je pripadao nakšibendiskom redu i da su ga zvali Sūzī Naqšibendī. Među svedocima Suzijeve vakufname nalazimo petoricu svedoka sa nadimkom Ćelebi, dok se za Suzija samo kaže (Mevlānā Sūzī). Na njegovom grobu piše Sūzī Perzerhānī, a nema Ćelebi. Šemsuddin Sāmī Frašeri ga takođe naziva samo Sūzī (Qāmūs ul-a'lām, IV, 2684). Pa i danas ga u prizrenu niko ne naziva Sūzī Ćelebi, već samo Sūzī, ili Sūzī efendi. Takođe u jednom prizrenskom sidžilu nigde nismo našli da se naziva Sūzī Ćelebi, već samo Sūzī efendi ili Mevlānā Sūzī.

5) U Qāmūs ul-a'lām-u, (IV, 2684) navodi se da je Suzi posle završenog školovanja služio neko vreme kao kadija. Ne znamo kako je Šemsuddin Sami došao do ovog podatka, ali u svakom slučaju on zaslužuje pažnju. Mi ovaj podatak nismo negde mogli proveriti. U

Prizrenu niko ne zna da kaže bilo šta o tome. Njegov nadimak *Mevlânâ* kao da potvrđuje ovaj podatak, samo je teško osloniti se na to, jer su taj nadimak pored kadija mogli da nose i druge ličnosti. Ali interesantno je navesti da u Prizrenu postoji jedna legenda, koju je zabeležio i Kostić (*Crkveni život pravoslavnih Srba u Prizrenu i njegovoj okolini u XIX veku*, Bgd. 1928, 93—4) da je Suzi, vraćajući se u svoj zavičaj posle školovanja u Carigradu, naišao u Tetovu na jednog kadiju zulumčara i podmitljivca. Suzi je napisao Sultanu tužbu protiv njega u stihovima, koja mu se veoma dopala. Sultan ga pozva u Carigrad i daje mu desetinu prihoda sela Graždanik. Od tada se to mesto zove Suzija. Ovu prizrensku legendu potvrđuju donekle i stihovi koje daje Latifi (Tezkare, 24) u kojima Suzi napada kadiju, govoreći mu između ostalog: »Kost miša sisaš neprestano kao da je srž kičme«.

Hasan Kaleši

Povodom prikaza knjige »TURCIZMI« od strane univerzit. profesora dr Saćira Sikirića (»Prilozi za orijentalnu filologiju«, VIII—IX, 1958-9, Sarajevo, 1960, str. 230—240)

Veoma sam zahvalan profesoru dr Saćiru Sikiriću što je posvetio pažnju momu radu i kritički ga analizirao. Bez sumnje će mi ovaj prikaz korisno poslužiti u mom daljnjem radu. Predložene nadopune riječi, odnosno značenja, kao i neke sugestije, iznesene u prikazu, rado ću usvojiti, dok su primjedbe, koje se odnose na etimologiju ili na značenja pojedinih riječi i na prigovore nekim mojim definicijama pojmova, pažljivo proučiti i daću detaljnije obrazloženje u štampanom rječniku, čije objavljivanje pripremam.

Ima u prikazu, po mom mišljenju, neosnovanih tvrdjenja i prigovora. Zasad želim da dam samo nekoliko napomena.

Pisac prikaza je naveo preko 200 riječi kao primjer da mnogi turcizmi nisu obuhvaćeni u mom radu. Istina je da ima priličan broj riječi koje nisam obuhvatio ali riječi, koje su nabrojane u prikazu, ne mogu sve poslužiti kao primjer iz nekoliko razloga.

1. Riječi *ahdnama*, *bumbar* (jelo), *haran*, *idjirot*, *juriti*, *kasnak*, *kivan*, *masat*, *silaj* (i *silah*) i *širden* obuhvaćene su u mom radu, što se može lako ustanoviti ako se pravni prikaz sa mojim radom.

2. Riječi *bajunbag*, *čefija*, *đomba*, *igde*, *koračlama*, *korudžija*, *peče* i *saganak* navedene su u mom radu sa neznatnom razlikom: *bujumbak*, *bujumbag*, *kefija*, *džomba*, *igda*, *korašlama*, *koredžija*, *peča* i *na saganake*.

3. Riječi *Đerdap*, *monsun*, *tarifa*, *zenit*, kao i druge slične riječi dolaze u obzir samo onda kada se obrađuju turcizmi u srpskohrvatskom jeziku uopšte, a ne u radu koji je ograničen na Bosnu i Hercegovinu.

4. Riječi *beba*, *bršljan*, *čutura*, *gavez*, *hajati*, *hora*, *jaspra*, *kaditi*, *koparan*, *kum*, *lola*, *lolati se*, *oronuo*, *panadur*, *pero*, *šarpelj*, *šepav*, *toljaga*, *trempeša*, *zagarija*, *zaukar* i *zolota* nisam uvrstio u rječnik zbog toga što su to sporne riječi i nisam imao dovoljno dokaza za to da ih navedem kao turcizme, a za neke od ovih riječi stekao sam uvjerenje da nisu turcizmi.

Napomene uz neke pojedinačne riječi iz prikaza:

Ajlukčija. Nije tačna tvrdnja da je ova riječ »u našem jeziku došla »ei« mjesto »li« pod uticajem riječi »aylak-ei« (besposličar, danguba)«, pošto u tur. jeziku postoji riječ »aylhkçı« sa značenjem: čovjek koji nema drugih prihoda osim mjesečne plate (v. »Türkçe Sözlük«, izdanje Instituta za jezik, Ankara, 1955: »aylhkçı = Başka geliri olmayıp aldığı aylakla geçinen kimse: Ben aylhkçı bir adamım, bu kadar parayı vermem«. Iako »aylhkçı« nema istovjetno značenje kao riječ »aylhk«,

ima tako slično značenje da to nije trebalo posebno objašnjavati.

Ajnbejn. I pod pretpostavkom da je ovdje riječ o reduplikaciji, tur. riječ »beyin« nije ovdje »skraćeno od beyin dağilmak«, pošto u tur. jeziku postoji izraz »ayn beyin olmak« (»Söz derleme dergisi«, T. D. K., Ankara, 1939, cilt 1.).

Araba. Citiranje Ibn Batute (»Bizantinci nazivaju kola arabom«) nije još dokaz za tvrdnju da je ova riječ po svom izvoru grčka. Brojni etimološki rječnici, kojima sam se služio, ne upućuju na takvo etimološko tumačenje. Max Vasmer, kod riječi »arabá«, u svaja tvrdnju da je ova riječ pozajmljena u ruski jezik iz staroruskog, odnosno tatarskog jezika (M. Vasmer: »Russisches etymologisches Wörterbuch«, Heidelberg, 1950).

Batakčija. »Batakçı« u tur. jeziku ima značenje i: rasipnik, čovjek koji uludo troši imovinu i upropašćuje je, dakle isto značenje kao i u nas (Türkçe Sözlük«, T. D. K., Ankara 1955: »batakçı, 2. Eline geçen parayı batıran«).

Batal. Dr Sikirić tvrdi da »bâtâl« neće biti od arap. baṭṭâl, jer taj oblik u arapskom ima drugo značenje. Otkolnost da ova riječ ima u arap. jeziku drugo značenje nije dokaz za to da ova riječ nije arap. porijekla. Naprotiv, tur. »battal«, koja ima isto značenje kao i u nas, došla je od arap. »baṭṭâl«, (vidi između ostalog i »Türkçe Sözlük« T. D. K., Ankara, 1955. i Mehmed Salahi — Kamus-i Osmanî, sv. II, Istanbul, 1313 (1897). Tur. »battal« ima, iako rijetko, i ono značenje koje ova riječ ima u arapskom: »battal gazi hikâyeleri meşhurdur« (M. Salahi).

Bektaş. U mom rječniku nema riječi »bèktaş«, nego ima »Bèktaş«, kao lično ime, i »bektâšija«, pripadnik istoimenog derviškog reda. Svrha mi je bila da objasnim od čega je nastalo lično ime »Bektaş«, kao što sam učinio i u svih ostalih vlastitih imena koje sam uvrstio u rječnik. U prikazu se

tvrdi da ova riječ nema veze sa pers. glagolom koji znači »ljuljaj se«, a ne navodi se od čega je moglo nastati ovo vlastito ime.

Bermekid. Ovu riječ nisam tumačio niti sam je naveo kao turcizam, nego je ona kod riječi Harúnur-Rêşid samo citirana u jednoj pjesmi. A, kada se radi o citatu, on mora biti tačan i doslovan (vidi muz. zapis Odsjeka za folklor Zem. muzeja u Sarajevu br. XXXVIII/3161). S druge strane, u pjesmi se ne pjeva »Bermeki«, nego »Bermekid« kako bi se udovoljilo rimi prema riječi »Raşid«.

Čengija, čengijati. Nije tačno da ove riječi dolaze od tur. riječi »çingi«, nego je tačno ono što sam naveo u mom radu: da dolaze od tur. riječi »çengi« (vidi »Türkçe Sözlük« T. D. K. i M. N. Özön: »Osmanlica — Türkçe sözlük«).

Čevra. Ne mogu prihvatiti kao tačno tvrđenje da je ova riječ došla od arap. »kaur« i da bi, s obzirom da je riječ o arap. »kaf«, trebalo u našem jeziku pisati čevre. Mislim da nije uopšte sporno to da je ova riječ nama došla iz tur. jezika. Tur. »ç« ne može, po pravilu, u našem jeziku da glasi »ć«, iako ima krajeva (krajevi u kojima narod ne razlikuje »ç« od »ć«) gdje se ova riječ izgovara »čevra«. Drugo je pitanje izvornog postanka ove riječi. Pored Zenkera, Keresteđijana, Skoka itd. i sljedeći tur. rječnici tretiraju ovu riječ kao izvorno tursku: »Kamus-i Türki« (Š. S.), »Resimli Kamus-i Osmanî«, »Türkçe Sözlük« (T. D. K.), »Kamus-i Osmanî« (M. S.), »Osmanlica-Türkçe sözlük« (M. N. Ö.). Kada se postavlja pitanje je li tur. »čevre« došlo od arap. »kaur«, važno je ukazati i na ovo. Vrijedi kao pravilo da arap. glas »kāf« u tur. riječima redovno glasi »k«, a nikako »ç«: kāfir, kāhil, kāhin, kelâm itd.

İcîndija. Primjedba da icîndija nije »treća muslimanska svakodnevna molitva«, nego druga, nije umjesna, pošto redni broj »treća« označuje treću

po redu molitvu računajući od početka dana, od zore (sabaha). Muslimanski vjerski udžbenici, i naši i strani, kada opisuju islamske šartove redovno navode namaze ovim redom: fedžr (sabah), zuhur (podne), asr (içindija) itd., dakle içindija je uvijek treća po redu. Pa i takvimi (kalendari) imaju isti poredak namaskih vaktova: »Svi takvimi redovno sadrže početak vremena za pet dnevnih namaza (evkati-hamsa): sabah, podne, içindija, akşam i jaciya« (M. Kantardžić: »O takvimu«, Glasnik IVZ, god. III., str. 496.). U tom smislu je içindija navedena u mom radu kao treća muslimanska svakodnevna molitva. Pitanje oko naziva içindije kao druge molitve (»asri-sani«), koje pokreće Dr Sikirić, ne spada ovamo i ima sasvim drugi značaj.

Isto tako nije umjesno upozorenje da citirani stih »Beg Alibeg klanja jekindiju« treba da glasi »Beg Alibeg içindiju klanja«, pošto se radi o citatu stiha iz rukopisne zbirke narodnih pjesama Matice Hrvatske (pjesme sakupio po Bosni i Hercegovini Ivan Zovko), a citat služi kao dokaz da se içindija u narodnoj pjesmi gdjekad naziva i jekindija.

Indže karaula. Iako je Dr Sikirić posve siguran da je indže karaula pogrešno zabilježeno mjesto sindžir karaula, tj. stražari na lancu postrojeni«, ipak primjedba nije osnovana, pošto je naprotiv posve sigurno da »indže karaula« nije pogrešno zabilježeno, nego odgovara tur. *ince karavul* (*ince karakol*) = laka straža. Za dokaz moje tvrdnje citiram Lûgat-i Ebûz-Ziya pod *ince*: »Ince karavul = ordugâhın ilerisinde olan küçük kitaat-i müfreze«, što znači: izdvojeni mali odredi vojske (straža) pred logorom (logorištem) vojske. Zatim Š. Sami pod *ince* (tač. 6): »ince = hafif, mühtesar: ince donanma, ince karakol«. Za izraz Dr Sikirića »sindžir karakol«, »sindžir karakola« nema potvrde ni u turskom ni u srpskohrvatskom jeziku.

Intikal. »Intikal« je pravni termin usvojen kod nas i u tur. jeziku u značenju koje sam naveo, u svom radu. Sa ovim je usko povezan i termin »intikalija«. Ne samo tur. rječnici nego i poznati turski zemljišni zakon »Erazi kanunama« definiše ovaj termin onako kako sam ga ja definisao. Za pojam »uopće prelaz prava vlasništva sa jedne ili juridističke osobe na drugu« postoje termini takrir, kajt i ukajtiti. *Jagla.* Možda ova riječ ima i neko drugo značenje, ali u ovom obliku i sa značenjem cicvara zabilježena je na terenu, u Žepču.

Kavak. Nadam se da će mi dr Sikirić vjerovati ako kažem da sam još onda kada sam tumačio i pisao ovu riječ znao da »jablan i topola nije isto drvo«. Ali, treba imati na umu činjenicu da topolu (kavak, *Populus*) u jednom velikom dijelu Bosne i Hercegovine, u Dalmaciji, pa i u nekim drugim krajevima FNR Jugoslavije nazivaju jablanom, iako je jablan drugo drvo (*Populus Pyramidalis*) i stoga sam to u zagradama napomenuo (vidi i Rječnik Akademije znanosti i umjetnosti pod »jablan«).

Kolajdjele. Dr Sikirić tvrdi da ova riječ ima drugo značenje od onog kojeg sam naveo. Međutim, pouzdano znam, a to sam utvrdio i na terenu, da ova riječ u istočnom dijelu Bosne, pa i u Sarajevu, ima tačno ono značenje koje sam naveo. I u tur. jeziku ima takvo značenje (*Türkçe Sözlük* (T. D. K.), str. 456: »kolaygele = bir iş yapmakta olanlara söylenen iyi dilek sözü«; Š. Sami, str. 1109: »kolaygele = iş başında bulunanlara tahiyeye ve dua tâbiridir«).

Bolje bi bilo da je dr Sikirić rekao »kaže se i *onome*«, pošto sam naknadno, poslije objavljivanja »Turcizama«, saznao da u visočkom kraju ova riječ ima ono značenje koje navodi dr Sikirić.

Tavla. Sasvim je pouzdana etimološka oznaka koju sam dao kod ove ri-

ječi (lat.), pošto se turski leksikografi slažu u tom da je ova riječ u turski jezik došla iz italijanskog (tavola), a nesporno je da je ital. tavola došlo od lat. tabula. Upućujem i na K. Vasmerov »Russisches etymologisches Wörterbuch«, Heidelberg, 1955, pod: tavel, tavl.

Teke. Nije tačno tvrđenje da ne postoji tur. riječ »tek«, koja znači »samo«. Postoji, a evo za to dokaz: »Türkçe Sözlük«, T. D. K., Ankara, 1955, str. 714: »tek = 1. Eşi olmıyan, biricik. 2. Yalnız, sadece: Bunun için tek bir yol var«. Zatim str. 625: »sadece (zarf) = yalnız, ancak«.

Terkiya. Turski etimološki i obični rječnici navode »terki« u značenju naše terkije kao izvorno tursku riječ, a riječ »tirkeş« (kožna torba u kojoj se drže strijele) kao izvorno perzijsku. Po svojoj prilici tur. riječ »terki« ima izvorno vezu sa tur. riječi »deri« (koža), koja u starijem izgovoru glasi »teri« i »terik« (Š. Sami, pod »deri« i »Divanü, Lügat-İ Türk Dizini«, T. D. K., Ankara, 1943, pod »teri«).

Torba. Turski etimološki rječnici tretiraju ovu riječ, kako u izgovoru »torba«, tako i u izgovoru »tobra« kao izvorno tursku riječ. To isto zastupaju Zenker, Vasmer i drugi.

Abdulah Škaljić

Hazim Šabanović, *Bosanski pašaluk — postanak i upravna podjela*; Naučno društvo NR Bosne i Hercegovine, Djela knj. XIV, odjeljenje historijsko-filoloških nauka knj. 10; Sarajevo, 1959. 271 str. i 7 karata)

Pitanje uređenja pojedinih provincija Osmanske imperije, a za neke od njih i pitanje postanka, nije još dovoljno proučeno. To je problem od velike važnosti naročito kad se radi o onim oblastima gde su bile sprovedene tipične odlike osmanskog društvenog sistema i upravnog uređenja. Ispitati postanak, upravnu podjelu i

upravno urđenje jednog ejaleta u maloazijskom i evropskom delu Osmanske imperije predstavlja značajan doprinos osmanskoj istoriji. Istina, postoji nekoliko opštih prikaza uređenja Osmanske imperije koji daju u najopštijim crtama i uređenje provincija, a i neke studije dodiruju tu temu sa različitim gledišta, ali sistematski prikaz uređenja jednog ejaleta na tom prostoru do pojave ove knjige nismo imali.

Nas, međutim, više zanima druga strana kad ističemo značaj teme. Istorijsko ispitivanje turske provincijske i lokalne uprave u našim zemljama pod turskom vlašću jest jedan od zadataka naše nauke. Naročito to treba istaći kad je u pitanju istorija Bosne pod turskom vlašću. Islamizacija jednog dela stanovništva je odredila naročiti položaj Bosne, drukčiji nego u drugim našim zemljama pod turskom vlašću. Mnogo toga što u istoriji drugih zemalja pod turskom vlašću dolazi u drugi red, u istoriji Bosne se ističe kao problem koji se mora rešiti da bi se dobila puna historijska slika te naše zemlje pod turskom vladavinom.

Jedna od specifičnosti istorije Bosne pod turskom vlašću od osamdesetih godina XVI veka jest postojanje bosanskog ejaleta (pašaluka). Ostale naše zemlje pripadale su ejaletima čija su sedišta i veći deo teritorije bili van okvira naših zemalja. Jedino je u ovom pašaluku čitava teritorija bila u okviru naših zemalja. Islamizacijom jednog dela stanovništva i razvitkom domaćeg feudalizma u okviru osmanskog u Bosni pod turskom vlašću stvorila se kod jednog dela stanovništva muslimanska tradicija i način života sa izvesnim samosvojnim karakteristikama. Time je bosanski pašaluk dobio u neku ruru etničku podlogu i po tome se razlikovao donekle od drugih pašaluka u evropskoj Turskoj i u XVI i XVII veku. Vremenom, a naročito posle kraja XVII veka, bosanski pašaluk je sve više dobijao karakter zemlje

u kojoj dolazi do izražaja domaće muslimansko plemstvo, pa se posle gubitaka teritorije preko Save i u Dalmaciji, kao isturena islamska zemlja, u neku ruku počeo izdvajati. Pored svega toga što je bosanski pašaluk po svome uređenju u osnovnim crtama ličio na druge pašaluke u evropskom i maloazijskom delu Osmanske imperije (odnosno, onde gde je uređenje bilo tipično) i pored svega toga što je centralna vlast uspevala da održi uređenje bosanskog pašaluka u opštim okvirima i u XVIII i XIX veku, ipak je na teritoriji bosanskog pašaluka i u okvirima njegovih ustanova raslo i ono što karakteriše bosanske muslimane i što ih je izdvajalo od osmanskih Turaka, pa čak ponekad i suprotstavljalo njima. Na taj način se ova tema koja inače po svome karakteru spada u istoriju turske uprave u našim zemljama vezuje za istoriju jednog dela naroda u Bosni i Hercegovini.

Pod naslovom koji ima knjiga bez podnaslova (Bosanski pašaluk) može se dati i cjelokupna istorija Bosne i ostalih oblasti koje su joj pripadale, onako kako je pod tim naslovom obuhvaćena istorija Bosne u drugoj knjizi Istorije naroda Jugoslavije. Može se, međutim, naslov shvatiti kao uža tema, pa dati samo upravno uređenje i upravnu podelu. Šabanović je preuzeo na sebe ovaj drugi zadatak. On je svoj rad podelio na tri dela. U prvom delu je prikazao postanak bosanskog pašaluka i svih sandžaka koji su ušli u njegov sastav, u drugom delu je dao upravnu podelu, a u trećem namerava prikazati administrativno i vojno uređenje bosanskog pašaluka. Iz toga izlazi da feudalni i drugi društveni odnosi, kao takvi, ne ulaze u sastav rada, što ne znači da se treći deo rada može prikazati bez ulaženja u probleme koji se tiču feudalnog uređenja. Vojno uređenje, a dobrim delom i administrativno, ne mogu se prikazati a da se ne opiše timarski sistem, a donekle

i gradska društvena struktura; lokalni organi uprave i samouprave ne mogu se shvatiti bez ulaženja u probleme društvenih odnosa i na selu i u gradu.

Objavljena knjiga obuhvata samo dva prva dela zamišljenog cjelokupnog rada, odnosno postanak i upravnu podelu bosanskog ejaleta.

U prvom delu svog rada pod naslovom »Postanak bosanskog pašaluka« (str. 15—98) autor je prikazao postanak svih upravnih jedinica koje su 1580. godine ušle u sastav bosanskog pašaluka, njihovo širenje, granice i upravna sedišta. Zatim je prikazan postanak samog bosanskog pašaluka, teritorijalne i druge promene do kraja turske vladavine, uključujući i promene u XIX veku i pretvaranje bosanskog ejaleta u bosanski vilajet.

Autor je pitanje postanka bosanskog ejaleta postavio na široku osnovu i započeo prikazom prodora Turaka u Evropu i organizacijom njihove vlasti na osvojenom području, gde obraća pažnju na osnivanje rumelijskog ejaleta. Zatim prelazi na prikazivanje prodora Turaka u Bosnu, naglašujući naročito važnost skopskog krajišta. Autor zatim raspravlja o prvim turskim pozicijama u Bosni. Tu su ušli i rezultati iz autora ranijeg rada o bosanskom krajištu (Godišnjak Ist. društva BiH IX, 1957).

Taj prvi deo rada obiluje novim rezultatima. Tu su raščišćeni mnogi problemi i utvrđena brojna fakta. Autor, na primer, vrlo lepo utvrđuje na osnovu podataka iz izvora kad je preneseno sedište bosanskog sandžaka iz Sarajeva u Banjaluku. Mnogi podaci koji se tiču postanka pojedinih sandžaka ovde su prvi put izneseni ili objašnjeni. U radu je raščišćeno pitanje kada je osnovan bosanski pašaluk, šta je obuhvatao i gde mu je bilo sedište. Podaci koji se tiču promena u organizaciji bosanskog pašaluka iz kasnijeg vremena su ovde prvi put sistematski izneseni.

Osnovni rezultati u ovom delu Šabanovićeve rada znače nesumnjiv doprinos našoj nauci. Taj deo rada predstavlja izraziti istraživački posao.

Drugi deo Šabanovićeve rada koji se tiče upravne podele bosanskog pašaluka (str. 101—234) svojim istraživačkim karakterom takođe je značajan prilog našoj nauci. Šabanović je izvršio rekonstrukciju upravne podele bosanskog pašaluka iz vrlo velike mase pojedinačnih podataka iz brojnih izvora. On je na osnovu svoga istraživanja dao potpun prikaz upravne podele bosanskog pašaluka od sandžaka do nahije, prateći i sve promene u tome, razume se, koliko to izvori omogućuju. Autor jasno pokazuje da su Turci zadržali upravnu podelu koju su zatekli ne samo kod manjih teritorijalnih jedinica nego, gdegod je to bilo moguće, i kod većih oblasti. Stoga proučavanje problema iz istorijske geografije Bosne na osnovu turskih izvora iz XV veka može imati vrednosti za rešenje važnih pitanja iz istorijske geografije srednjovekovne Bosne predturskog perioda. To se vidi na dosta primera u knjizi.

Od velike su važnosti rezultati Šabanovićeve istraživanja o privremenom vilajetskom uređenju koje su Turci uveli neposredno posle zauzimanja. Vrlo dobrom upotrebom izvora Šabanović je rekonstruisao privremeno uređenje bosanskog sandžaka »na velike vilajete« koji su se u novoosvojenim zemljama poklopili sa zatečenim oblastima bosanskog kralja, Pavlovića i Kovačevića, dok su u oblastima koje su ranije držali Turci obrazovana dva vilajeta. Kasnije je i »vilajet Hersek« ušao u sastav bosanskog sandžaka, pošto je organizovanje tog vilajeta bilo sprečeno privremenim gubitkom tih oblasti.

Vrlo detaljan prikaz upravne podele bosanskog pašaluka i promena koje su u tom pogledu nastale popraćen je kartama pojedinih sandžaka, odnosno

grupa sandžaka, i kartom čitavog pašaluka. Prvom delu rada je priložena karta prvih vilajeta skopskog i bosanskog krajišta. Detaljan prikaz vilajeta, kadiluka i nahija sa kartama predstavlja važan doprinos istorijskoj geografiji Bosne pod turskom vlašću.

Rezultati istraživanja u ovom radu su zasnovani na velikoj masi prvorazrednih izvora, od kojih se naročito ističu turski popisni (katastarski) defteri. Upotreba izvora i literature, a naročito izvora, svojom obilnošću čini veliki utisak.

U tom inače odličnom radu ima ponegde detalja koji nisu dovoljno pažljivo proučeni, a tu i tamo ima pokoja krivo citirana primedba. Primera radi naveo bih glavu XIV pod naslovom »Pitanje osječkog sandžaka« i za jedno i za drugo. Ne bih baš naročito isticao da je defter za Ilok naveden kao broj 620, a stvarno mu je broj 437, jer lično znam kakve je nevolje imao Šabanović svojevremeno da dođe do podataka iz deftera, ali ima štampanih stvari nepažljivo citiranih (vidi: str. 63, prim. 4 i 5). Tu Šabanović tvrdi da se spominjanje osječkog sandžaka kod Feridun-beja (za popis sam Šabanović kaže da je naknadno unesen u Feridunovo delo i da je iz početka XVII veka) može protumačiti tako što je uneseno ranije stanje iz sredine XVI veka, kada je sedište sremskog sandžaka bilo u Osijeku, pa da se sremski sandžak nazivao osječkim. Međutim, kod Feridun-beja, odnosno u naknadno unetom popisu u njegovm delu, među sandžacima budimskog ejaleta spominje se i sremski i osječki sandžak. Tako je isto kod Ajni Alia i Koči-beja. Takvih omaški se može još ponegde naći, ali se one većinom javljaju kod sporednih pitanja i u opisu perifernih oblasti.

Mora se još istaći da u radu ima dosta ponavljanja, što je s obzirom na karakter rada teško bilo izbeći.

Konačna ocena ovog važnog dela moći će se dati kad izađe treći deo koji će sadržati administrativno i vojno uređenje bosanskog pašaluka.

Branislav Đurđev

Bistra A. Cvetkova — *Izvanredni danci i državni povinnosti u Blgarskrite zemji pod turska vlast*; Izdanje Bugarske akademije nauka, Sofija 1958.

Dažbinski sistem u Osmanskoj državi i primjena novog sistema u zemljama u kojima su Osmanlije vladali, iako predstavlja jedan od ključnih problema za proučavanje Osmanskog feudalizma uopšte i oblika njegovog ispoljavanja u pojedinim provincijama posebno, malo je dosada obradivano. Opšti pregled principa i oblika opterećivanja zavisnog stanovništva u Osmanskoj državi, koji je u svom djelu, Tekalif kavaid, pokušao da prikaže Abdurrahman Vefik bey ni ukoliko ne iscrpljuje ovo pitanje. Ovo djelo, pisano uglavnom popularno, predstavlja više potsticaj za naučnu razradu postavljenog problema, nego neki stvarni naučni doprinos. Nešto više svjetla na dažbinski sistem u Turskoj unio je Uzunčarsili osvrtnom na pojedine dažbinske oblike, koje je činio fragmentrano u svim svojim djelima, a posebno u djelu Merkez ve bahriye teşkilâti. Korisni podaci na istu temu nalaze se i u djelu Francuza Belena Essais sur l'histoire économique de la Turquie (turski prevod — Ziya Karamürsel, Türkiye iktisadi tarihi hakkında tetkikler, Istanbul 1931) kao i u djelima nekih drugih turskih i evropskih pisaca. U svim navedenim radovima opisivane su dažbine općenito i više za čitavo Carstvo, tako da je pitanje obrade konkretne primjene ovog sistema u pojedinim provincijama turske države dosada ostalo većinom zanemareno. Upravo stoga i najmanji prilog posvećen opisu dažbina i tereta u pojedinim provincijama predstavlja dragocjen

materijal za nauku. Tako treba gledati na rad Cvetkove u kome su opisani neki oblici izvanrednih tereta i dažbina, koje je turska država, za svoje potrebe, nametala na potčinjeno stanovništvo u Bugarskoj.

U prevodu na naš jezik naziv djela Cvetkove glasi: Izvanredni nameti i državni tereti (kuluci) u Bugarskim zemljama pod turskom vlašću. Tu se zapravo radi o tzv. izvanrednim nametima i običajnim teretima (kako se to kod nas prevodi), koji se u ranijim turskim izvorima označavaju skupnim nazivom avâriz-i divâniye ve tekâlîf-i örfiye. Kako se vidi naslov ovog djela unekoliko odudara od uobičajene konstrukcije turskih izvora, koji po našem mišljenju adekvatnije odgovara porijeklu, prirodni i namjeni ovih tereta. Svoje odstupanje od uobičajnog rasporeda terminologije već u nazivu predmeta, Cvetkova objašnjava željom da ovaj način opterećivanja svede na njegovu suštinu i da prati pojedine oblike tereta zavisno od oblika u kojim je raja ispunjavala svoje obaveze prema turskoj državi. U skladu sa ovim ciljem postavljena je i kompozicija djela u kojem su nameti u korist države grupisani u tri grupe: novčane dažbine iz grupe tekâlîf-i örfiye ve avâriz-i divâniye; dažbine u naturi i oblici kuluka u korist države. Koristeći pretežno arhivsku tursku građu (objavljenu i neobjavljenu), Cvetkova je utvrdila da je turska država, pored raznovrsnih kuluka, raju u Bugarskoj opterećivala raznovrsnim novčanima i naturalnim izvanrednim dažbinama. Od novčanima ona je u Bugarskoj utvrdila ove: avariz akčesi, nuzul, mubaširiye, tahsildariye, hudamije, kalemije, kajdije, kjatibije, hardži-mahkeme, imdad-i seferiye, imdad-i hazariye, kudumije, teftişiye, selamlık, nal baha, ajakteri, avaid, dažbine za potrebe poštanskog saobraćaja (menzil akčesi i dr.), nefiri am bedeli, bedeli uinukeleri, ordu bedeli, sejmenski bedel, ia-

nei harbijе (ianei askerije). Naturalne dažbine su uzimane većinom u hrani i uopšte u ljudskim i stočnim živežnim namirnicama, koje se u Bugarskoj sreću najčešće u oblicima: sürsat zahiresi (bedeli sürsat), ištira (mubaja) i mukajese.

Prikaz navedenih dažbina i tereta raspoređen je u tri glave.

Četvrta glava posvećena je utvrđivanju kategorija stanovništva koje je bilo oslobođeno od izvanrednih nameta, a u petoj, posljednjoj, glavi ukazano je na neke oblike otpora narodnih masa protiv samovoljnog i prekomjernog opterećivanja ovim dažbinama.

Sadržaj djela ukazuje na veoma interesantan pokušaj rekonstrukcije jednog djela dažbinskog sistema u Bugarskoj u vrijeme turske vlasti i to upravo onog dijela koji je i inače, manje poznat i manje obrađivan, ne samo za bugarsko područje, nego i za čitavo područje Osmanske države, što važi i za naše zemlje. Kako je djelo pisano pretežno na osnovu neobjavljene turske građe ono je ispunjeno značajnim materijalom, koji će dobro poslužiti za dalja istraživanja ne samo dažbinskog sistema i položaja raje u Bugarskoj, nego i za proučavanje sličnih pitanja u ostalim balkanskim zemljama u vrijeme turske vladavine, kao što će ovi materijali biti od koristi i za proučavanje drugih problema. U tom pogledu djelo predstavlja korak naprijed u poređenju sa sličnim djelima spomenutih turskih i evropskih istoričara. Ali u načinu postavljanja ovog pitanja i načinu obrade postavljene problematike djelo, po našem mišljenju, pati od niza nedostataka, posebno nedostataka metodološke prirode, u čemu zaostaje za ranijom istoriografijom.

Osnovni metodološki nedostatak sastoji se u pogrešnom opredjelenju mjesta predmeta ispitivanja i vještačkoj podjeli tereta u zavisnosti od

razvoja feudalne rente u Turskoj. Već u uvodu svoga djela Cvetkova prigovara ranijim istoriografima, posebno turskim, da pri obradi dažbinskog sistema u turskoj pristupaju formalistički, valjda zato što su ovi pokušavali, svjesno ili nesvjesno da, pod uglom razloga i povoda koji su uticali na pojavu pojedinih dažbinskih oblika u Turskoj, odnosno pod uglom njihove namjene i direktne ili indirektnе osnovanosti tih dažbina na šeriatu, jasnije odrede porijeklo, vrstu i prirodu pojedinih dažbina, zbog čega su ih općenito dijelili na tekalif-i šeriye i tekalifi örfiye, koja je podjela po našem mišljenju osnovana. Postupak Cvetkove je, po našem mišljenju neispravan. Naročito stoga što onemogućuje pravilno sagledavanje mjesta ovih tereta i dažbina u cjelokupnom dažbinskom sistemu, kao i stoga što onemogućuje tačno utvrđivanje porijekla, razvoja i oblika ispoljavanja pojedinih tereta i dažbina. Praveći vještačku podjelu, u suštini istovrsnih dažbina, na novčane, naturalne i radne (od kojih su se mnoge javljale skoro u svim oblicima u zavisnosti od raznih okolnosti), bez njihovog povezivanja sa istoriskim okolnostima u kojima su nastajale, Cvetkova je ustvari ocrtala samo faktološku sliku, i to ne uvijek potpunu i ne uvijek tačnu, pojedinih tereta i dažbina, a ne razvojnu liniju kojom je tekao proces izvanrednog opterećivanja raje u Bugarskoj. Zbog svega ovog moglo se i desiti da u ovom radu mnogi izvanredni nameti nisu prikazani u pravom istoriskom svjetlu (imdad-i seferiye, imdad-i hazariye, avariz akčesi, nefiri am bedeli, na pr.) što je sa daleko više ozbiljnosti bilo moguće učiniti već i na osnovu literature, koja je citirana u ovom radu (Uzunçarşılı, Osmanlı devletinin merkez ve bahriye teşkilâtı; A. Vefik, Tekalif kavaid; Ö. Barkan, »avariz« u Islam Ansiklopedisi i dr.) kao i na osnovu podataka koji su

se mogli naći u još nekim poznatim, ovdje nekorištenim, djelima (Belen, spomenuto djelo; Lamouche, *Histoire de la Turquie*, Paris 1934; Uzunçarşılı, *Osmanlı tarihi*, III i IV knjiga).

Ovaj postupak može se još manje pravdati željom da se ovim putem ukaže na oblike ispoljavanja feudalne rente u Bugarskoj pod turskom vlašću (što pretstavlja jedan od glavnih motiva opisane podjele izvanrednih tereta kod Cvetkove), jer se razvoj feudalne rente u Turskoj i u onim zemljama u kojim su Turci vladali ne može pratiti kroz oblike izvanrednog opterećivanja podanika u korist države, premda je izvanredno opterećivanje imalo jakog odraza na stanje i na kretanje feudalne rente, naročito kasnije. Ali to je druga stvar. Da bi se shvatio razvoj feudalne rente u Turskoj kroz čitavo vrijeme postojanja turskog feudalizma, kao i da bi se shvatio motiv i razlozi za pojavu i uzrast izvanrednih davanja u korist države, koji su se jako množili i narastali u vrijeme propadanja klasičnog turskog feudalnog sistema, (XVII, naročito XVIII i XIX v.), mora se pratiti sam razvoj toga feudalizma, jer se samo na taj način mogu naći pravilna marksistička rješenja ovako krupnim problemima. To znači, ako se želi pronaći neka zakonitost u razvoju feudalne rente u Osmanskom feudalizmu, onda treba u prvom redu pristupiti analizi proizvodnog odnosa u tom feudalizmu, počev od njegove uspostave pa do pune degeneracije izazvane pobjedom tzv. čiflučkog sistema. Praćenje feudalne rente ovim putem pokazalo bi da je, u srazmjeri u kojoj je proces čiflučenja doživljavao svoju afirmaciju, rušeći klasične osmanske ustanove, dolazilo ne do lišavanja feudalaca (sada znatnim dijelom tzv. čifluk sahibija) feudalne rente, nego do njenog učvršćenja u posjedu tih feudalaca, koju oni sada uživaju neopterećenu službama u korist države i koja se

zadržava pretežno u starom, naturalnom, obliku takoreći do propasti Osmanske države. Upravo zbog ovakvog razvoja turskog feudalizma i dolazi kasnije, tokom XVII, a naročito u XVIII i XIX vijeku, do pojačanog izvanrednog opterećivanja podanika od strane turske države, gdje se ovaj oblik opterećivanja ne pojavljuje strogo uzev kao feudalna renta (koja se nalazi u posjedu feudalca), pretstavljajući više oblik nametanja na podanike raznih tereta od strane države, koja koristi svoj imperijum, posebno u teškim ratnim prilikama, što su radile i druge feudalne (i ne samo one) države u sličnim prilikama. Tereti ove vrste ne predstavljaju feudalnu rentu ne samo stoga što se oni ne ubiraju po principima koji važe za feudalizam, nego i stoga što se njima ne opterećuje smao raja, nego i veći dio muslimanskog stanovništva (uporediti objavljene turske dokumente za makedonsku istoriju, za Bosnu vidjeti sidžile iz XVIII i XIX vijeka u Orijentalnom institutu i Gasi Husrevbegovoj biblioteci u Sarajevu), premda je ono kasnije u cjelini podlijegalo i vojnoj obavezi, zbog čega je, u poređenju sa hrišćanskim stanovništvom, nešto blaže oporezivano izvanrednim dažbinama. Upravo zbog toga tokom XVIII vijeka javlja se otpor kod muslimanskog stanovništva protiv tih tereta kao i protiv turskih organa, koji su namećući i raspoređujući terete, činili razna nasilja i zloupotrebe. Ovaj otpor dobiva ponegdje oblik buna širih razmjera, koje su na pr. u Bosni i Anadoliji evidentne polovinom XVIII vijeka (uporediti za Bosnu N. Lašvanin, *Ljetopis*, GZM 1889 i *Kroniku Mula Mustafe Bašeskije*, GZM, XXX, 1918, a za Anadoliju podatke kod Uzunçarşılıja, *Osmanlı tarihi*, III i IV).

Iako se razvoj feudalne rente u Turskoj ne može pratiti kroz sistem izvanrednog oporezivanja u korist države, pogrešno bi bilo shvatiti da ova

pojava nema nikakve veze sa razvojem feudalne rente, koju su, opet ponavljamo, neopterećenu dužnostima u korist države (kasnije uživali pretežno feudalci-čifluk sahibije. Pretjerano izvanredno opterećivanje podanika, koje je kasnije postalo stalno, pretstavlja, po našem mišljenju, jedan od bitnih faktora, koji su uticali na dugo održanje i na konzerviranje feudalne rente u rukama feudalaca u njenom prvobitnom, naturalnom, vidu. U tom svjetlu, po našem mišljenju, treba gledati na vezu izvanrednog opterećivanja sa razvojem feudalne rente u Osmanskoj državi. Konkretan materijal o količini i stepenu primjene ovih tereta u pojedinim provincijama turske države, pretstavlja dragocjenu građu koja omogućuje sagledavanje uticaja izvanrednog opterećivanja na stanje feudalne rente, kao i na položaj neposrednih proizvođača u turskoj državi.

Na kraju, treba istaći i to, da ozbiljnu manu ovog rada pretstavlja nedostatak obrade jednog problema, koji je neposredno vezan za sistem izvanrednog oporezivanja i bez čije obrade je teško pravilno shvatiti ovu pojavu. To je problem načina razrezivanja i ubiranja izvanrednih nameta u XVIII i XIX vijeku, posebno onih koji su bili namjenjeni organima provincijske uprave (taksit) i suda. Pravilno postavljanje i obrada ovog pitanja bacilo bi daleko više svijetla na pitanje visine opterećivanja u pojedinim mjestima, kategorije stanovništva (koje je bilo oporezivano, kao i na pitanje koji su organi i lica bili pozvani, odnosno koji su se, i na koji način, javljali, u razrezivanju i ubiranju tih dažbina. Interesantno bi bilo znati da li se i u Bugarskoj osjeća pojava izvanrednog opterećivanja i izvjesnih djelova muslimanskog stanovništva, kao što je to bio slučaj i u drugim provincijama, pa i onim u najbližem susjedstvu Bugarske (na pr.

u Makedoniji), koje su inače, zajedno sa ovom ulazile, djelimično u određene turske administrativno-teritorijalne jedinice. Ovo je važno konstatovati stoga da se izbjegnju greške buržoaske, nacionalističke, istoriografije, koja je jako sklona da na tursku državu gleda kao na eksploatatorsku državu samo prema nemuslimanskom stanovništvu i da identifikuje sve muslimane u toj državi, naročito na balkanskim prostorima, sa turskom državom kao takvom, kao da se ta država i njena vladajuća klasa (premda kasnije u nešto blažoj formi) ne javlja kao eksploatatorska i prema nižim slojevima muslimanskog stanovništva.

Avdo Sućeska

Ekrem Hakkı Ayverdi: *Yugoslavya'da türk âbideleri ve vakıfları*. Vakıflar Dergisi, Sayı III, Ankara 1956, str. 151—223 + 128 slika i skica.

Iako je izučavanje islamskih spomenika kod nas počelo još u drugoj polovini prošloga veka, može se reći da taj posao nije ni izdaleka završen. Ako je u tom pogledu u Bosni i Hercegovini učinjeno dosta, spomenici Kosova i Metohije i Makedonije, izuzev Skoplja i Ohrida¹, ostali su skoro netaknuti. Jastrebov je nešto pokušao i uradio u vezi sa spomenicima u Prizrenu², ali dosta nekritički i često neobjektivno, tako da i ovde treba gotovo sve po-

¹ O spomenicima u Skoplju, bar o onim najvažnijim, pisali su G. Elezovića: *Turski spomenici u Skoplju i Turski spomenici*; Herberta Duda *Balkantürkische Studien*, Wien, Rudolf M. Rodiner, 1949, str. 144, a o spomenicima u Ohridu F. Bajraktarević, *Turski spomenici u Ohridu*, POF, Sarajevo 1954/5.

² Sravni: *Stara Srbija i Albanija*, Spomenik SKA, Beograd 1904. (na ruskom) *Podaci za istoriju srpske crkve*, Bgd. 1875: *Sinan paša i Kukli beg*, Glasnik SUD 43, Bgd. 1876, str. 1—50. U sva tri rada Jastrebov iznosi uglavnom, iste podatke.

četi iznova. Pa i ono što je urađeno u Bosni i Hercegovini, rađeno je, uglavnom, nesistematski, neorganizovano, onako kako je ko hteo i umeo. Zato nije ni čudo što ne postoji neki celoviti rad, koji bi obuhvatio sve islamske spomenike, ili bar one najvažnije, i prikazao ih sa svih aspekata — natpise, istorijat objekta, istorijat graditelja, arhitektonske i umetničke elemente, itd. — što je stvarno za sada i teško, pa ako hoćemo i skoro nemoguće uraditi, bar dok se svi te spomenici ne prouče parcijalno, tj. u svakom gradu ponaosob. Njihovom proučavanju treba prići što pre i što ozbiljnije, jer dobar deo tih spomenika — bilo zbog regulacije gradova ili njihove dotrajalosti — nestaje i gubi im se svaki trag.

Turski arhitekta Ekrem Hakkı Ayverdi, koji se bavi izučavanjem spomenika islamske kulture³, objavio je u gore pomenutom časopisu opširniji rad o turskim spomenicima u Jugoslaviji, pokušavajući da da jedan celovit pregled islamskih spomenika u našoj zemlji. Međutim, izgleda da autor nije imao ni uslova, ni dovoljno vremena da bi uspešno obavio jedan tako obiman i težak posao. Zato, ako ovaj rad posmatramo s obzirom na naslov koji je vrlo uopšten i donekle pretenciozan⁴, i ako imamo u vidu uslove koje jedan takav rad treba da ispunjava, onda ćemo posle čitanja ovog rada ostati prilično razočarani, pa čak bi se moglo reći da je rad promašio svoju osnovnu namenu. Međutim, ako je cilj ovog rada da upozna naučne krugove u Turskoj, koje ovaj problem interesuje, a koji su nedovoljno poznati sa

onim što se kod nas radi, odna ovaj rad ima svoju svrhu i svoj cilj, i kao takvog treba ga pozdraviti. Jer, stvarno, kako i sam autor u kraćem predgovoru kaže, ne postoji ni jedan rad na turskom jeziku o turskim spomenicima u našoj zemlji.

Autor, koji je u cilju izučavanja turskih spomenika duže boravio u našoj zemlji, obrađivao je spomenike po pokrajinama, ili, bolje reći, po gradovima tih pokrajina i to: Makedonija, Kosovo i Metohija, Srbija, Crna Gora, Sandžak, Bosna i Hercegovina, Hrvatska. Po našem mišljenju ovaj metod je i najlakši, a i najbolji.

Treba reći da u ovom radu ima malo novog, što bi bilo plod istraživanja samog autora. Tako nalazimo dosta podataka o onim spomenicima koji su do sada u priličnoj meri obrađeni kod nas i o kojima postoji izvesna literatura, koju je autor posredno obilato koristio, kao napr. za Bosnu i Hercegovinu i Skoplje. Međutim, o spomenicima koji su ostali do danas neobrađeni i gde je autor sam trebao da vrši ispitivanja, nalazimo skoro sasvim malo podataka, i to gotovo redovno samo ono što je rekao Evlija Čelebi ili što nalazimo u *Qâmûs ul-a'lâm-u*. Tako napr. za Debar, koji Evlija nije opisao, imamo sledeće: »Prema onome što je napisano u *Qâmûs ul-a'lâm-u*, ovaj grad ima 20.000 stanovnika, 9 džamija, 10 medresa, 5 tekija, 12 mekteba, 420 dućana, 9 hanova, 2 hamama«. Ali šta se do danas u Debru sačuvalo i kakvo je današnje stanje, iz rada ne vidimo. Poznato mi je da je u Debru do danas sačuvano nekoliko džamija. Do pre 3—4 godine postojala je i Fatihova džamija, koja je izgorela u jednom požaru. O svim ovim spomenicima, njihovoj arhitekturi, natpisima, graditeljima, nema u radu ni reči.

Od nekih 25 džamija i tekija koje i danas postoje u Prizrenu, autor pominje samo dve i to Sinan-pašinu i Bajrakli džamiju, čije je fotografije dao na kra-

³ Samo u ovom broju *Vakıflar Defterisi* objavljena su njegova tri rada, jedan nalazimo i u broju IV istog časopisa.

⁴ Tako iz naslova proizilazi da će u radu biti reči i o vakufima u Jugoslaviji, a o tome u radu ne nalazimo skoro nikakvih podataka.

ju rada (slika 41. i 42.). Za Sinan-pašinu džamiju autor kaže da je sagradio veliki vezir Sinan-paša. Interesantno je da je autor napravio istu grešku kao i neki naši naučnici koji su o ovj džamiji pisali ili je pominjali, tvrdeći da je ovu lepu i veliku džamiju sagradio veliki vezir Sinan-paša (Kodža Sinan paša ili Fâtih-i Jemen Sinan-paša). Međutim, tu džamiju u Prizrenu sagradio je budimski beglerbeg Sofi Sinan-paša. O tome postoji niz dokumenata, koje ćemo u jednom posebnom radu objaviti. Uostalom, iznad samog mihraba na džamiji napisan je i hronostih i godina izgradnje, tj. 1204. (1615) dok je Kodža Sinan-paša umro 1004. (1595/6.). Druga, možda još veća i lepša, Bajrakli džamija, samo se pominje u radu, a ne pominje se čak ni njen graditelj Mehmed-paša. Iako je autor tu i tamo davao natpise na pojednim džamijama, ispustio je da dá originalni natpis na ovoj džamiji. Među džamijama u Prizrenu ne pominju se i takve kao što je Suzijeva, Kukli-begova, Maksud-pašina, valije Egipta i dr. Kada već govorimo o natpisima, pomenućemo da autor nije dao ni natpis na Velikoj, odnosno Fatihovoj džamiji u Prištini, koja je svakako jedan od najstarijih sačuvanih natpisa na Kosovu (860=1460/1). Možemo reći da u Ajverdijevom radu nema ništa više o Prištini nego što nalazimo kod Evlije i Frašeria.

Ipak treba skrenuti pažnju na jednu pozitivnu stranu ovog rada. Autor je tu i tamo, mada ne uvek dosledno i ne u dovoljnoj meri, davao o spomenicima izvesne podatke tehničke prirode, koji se kod nas ponekad zapostavljaju. Ali odmah moramo dodati da je trebalo da on, kao arhitekta i stručnjak, dá daleko više takvih podataka, da izvuče neke zaključke o tipovima, karakteristikama, arhitektonskim osobenostima ovih spomenika, kao što je napr. uradio Bejtčić u vezi sa spomenicima u BiH ili kako je pokušao Mi-

netti⁵, a ne da ostane samo na deskripciji. Čak bi po mom mišljenju vrednost rada bila daleko veća da je autor obradio spomenike samo sa ovog aspekta. Ja sam se stvarno razočarao kad sam pročitao nekoliko rečenica o mostu na Vardaru u Skoplju, jer nisam našao ništa više od onoga što smo saznali od Evlije, Frašeria i iz istorije Salih Asima⁶. Jer, podaci o tome ko je sagradio most, i kada je on sagrađen tako su kontradiktorni, da će, po mom mišljenju, samo arhitekta-stručnjaci biti u stanju da to reše.

Na kraju studije autor daje brojčani pregled spomenika koji su postojali u našoj zemlji otprilike u Evlijino doba, tj. u drugoj polovini XVII veka. Međutim, znamo da Evlija nije posećio neka mesta, napr., Prizren, Debar, Kičevo, Peć, itd. Zato broj, koji navodi Ajverdi za taj period, ne bi se mogao uzeti kao tačan. S druge strane, Evlija je često preterivao. Nije tačno, napr., da je u Beogradu bilo 217 džamija i mesedžida. Zato se, čitajući ovaj rad, samo od sebe postavlja pitanje: da li se rad odnosi na spomenike koji danas postoje u Jugoslaviji ili na one koji su postojali u turskom periodu? Autor gotovo redovno ne vodi računa o ova dva elementa. Svakako da će se onaj, koga to pitanje interesuje, poslužiti prvenstveno Evlijom. Zato bi bilo daleko umesnije da se autor ograničio samo na danas postojeće spomenike, a da se služio Evlijom radi upoređenja.

Ono što je stvarno za pohvalu u ovom radu, to su vrlo lepe slike raznih spomenika, neke od samog autora rada, a neke uzete od Truhelke, Bejtčića, i dr. Među slikama analiziramo i planove nekih džamija, ali one su, uglavnom, uzete iz pomenutog dela Dude ili iz Truhelke.

⁵Henry Minetti, Stadtarchitekt, *Osmannische Provinziale Baukunst auf dem Balkan*, Hannover 1923.

⁶*Üsküb Tarihi ve civari*, Üsküb 1923.

I pored nedostataka na koje smo gore ukazali, smatram da treba pozdraviti pojavu ovog rada i poželeti da se pristupi svestranom izučavanju turskih, odnosno islamskih spomenika kod naš. A za to danas postoje potrebni uslovi i odgovarajući kadrovi. Krajnje je vreme da se na ovome počne više raditi. Time bi prvenstveno trebalo da se pozabave Zavodi za zaštitu i izučavanje spomenika kulture.

H. Kaleši

Dr Hazim Šabanović, *Bosansko Krajište*, Godišnjak Istoriskog društva Bosne i Hercegovine IX, 1958, 177—220

Na osnovu katastarskog popisa 1455. godine oblasti kojom je upravljao Isa-beg Ishaković, pisac konstatuje da su tumačenja pojma Bosanskog krajišta od strane V. Klaića i Č. Truhelke pogrešna, i zatim tačno kaže: šta treba podrazumeti pod tim pojmom. U obrazloženju pisac se osvrnuo na ranije objavljene izvore i istorijsku literaturu, pa je za svoju postavku, pored pomenutog popisa, iskoristio i objavljenu građu. Za defter navodi da je veran prepis originala koji je čuvan u carskoj defterhani, a sada u Arhivu predsedništva vlade pod signaturom Maliye defteri No 544. Sa žaljenjem pisac kaže da se zna samo za ime prepisivača, za kojega predpostavlja da bi mogao biti našeg porekla, naročito ako se ima u vidu preciznost ispisivanja toponima i fonetska vernost. Prema Šabanoviću defter predstavlja najstariji sačuvani turski katastarski popis oblasti, kojom je upravljao Isa-beg, i prvi popis Bosanskog krajišta. Iako Defter predstavlja samo jedan deo hasa Isa-bega, sina Ishak-begova, on pruža prvorazrednu istorijsku građu iz oblasti istorijske geografije i istorije uopšte, i pored toga što mu nedostaju neke strane (159—164, 249, 250, 255—274 i 310).

Šabanovićev rad je pravilno metodski postavljen i podeljen na nekoliko (četiri) posebna odeljka, zatim dolaze analize marginalija i prilozi, sve to međusobno povezano u jednu celinu koja je mnogostrano osvetljena. Nećemo preterati ako kažemo da je građa ovog katastarskog popisa temeljno pretresena, kao i da je iskorišćena prilikom određivanja teritorijalnog opsega Krajišta kako u pogledu podataka o naseljima, tako i u pogledu na unutrašnje prilike i feudalne odnose u ovoj oblasti.

Objavljujući ovu građu, pisac ukazuje na nove, do sada nepoznate, elemente iz oblasti istorijske geografije, osvjetljavajući izvesne momente u vezi sa turskom vlašću u Bosni i sa oblašću Pavlovića. Objavljena građa zahteva reviziju dosadašnjih pojmova o prostiranju oblasti Rad. Pavlovića u župi Vrhbosna, kao i vilajeta Hodidjeda, župe Tilave i župe Vrhbosna. Na osnovu popisa pisac dolazi do originalnih, novih i, po našem mišljenju, pravilnih i do sada nepoznatih zaključaka, kao na primer; da stalna turska vlast datira tek od proleća 1448. godine (str. 181); da još 1455. godine Turci nisu bili potpuno likvidirali domaći feudalizam u Bosanskom Krajištu, niti su u celom Krajištu zaveli svoj spahijsko-timarski sistem; da nije bilo verskih i pravnih turskih institucija (str. 182). Pisac dalje određuje teritorijalni opseg Bosanskog Krajišta, ili Vilajeta Hodidjeda, i iznosi pojavu novog turskog naziva Vilajet Saray-ovasi (=Vilajet Sarajevo polje). Za Bosansko Krajište on konstatuje da se prostiralo preko cele župe Vrhbosne (str. 183 i 188). Pravilno je konstatovao: da na celom teritoriju Krajišta nisu vladali isti feudalni i društveni odnosi, jer je jedan manji broj naselja bio u vlasti Pavlovića, za koji su oni plaćali Turcima godišnji tribut (str. 183). Jednom rečju, pisac je sa svih strana izvukao iz popisa sve ono što je novo i zanim-

ljiivo, a zatim istakao što se ovim izvorom ispravlja u nauci.

Pored popisa sela i mezra župe Tilave, iz 1455, iscrpno je izvršena ubicacija za svako naselje ponaosob (str. 183, 184, i 196—204). Na osnovu objavljenih izvora i istorijske literature pisac navodi prvi pomen imena Tilave i konstatuje da je cela nahija Tilava pripadala zemlji Pavla Radenovića-Jablanovića, od koga potiču Pavlovići, zastupajući mišljenje da je Pavle Radenović sahranjen u groblju na Pavlovcu u Tilavi, a ne u gradu Vrhbosni, kako se to do sada mislilo (str. 184 i 185). Na osnovu ovog dokumenta pisac smatra da su delovi župe Vrhbosne, koje nisu Turci oduzeli od Pavlovića pred uspostavu svoje vlasti, bili u posedu hercega Stjepana, kako to govore povelje iz 1444. i 1448. godine (str. 186). Ali, kada su 1455. godine i ti delovi ušli u vilajet »Pavlo«, onda, zaključuje pisac, nema nikakve sumnje da je pre turskih osvajanja cela župa Vrhbosna pripadala zemlji Pavlovića (str. 186—188). Originalan i tačan je piščev zaključak po kome se teritorij župe Vrhbosna u toku daljih turskih osvajanja nije ništa proširivao.

U pogledu organizacije vlasti pisac ističe da je Bosansko Krajište, kao i čitav turski posed u staroj Raškoj, pripadao do 1463. godine Skopskom Krajištu, kao i da su Bosanskim Krajištem upravljali ljudi Skopskog Krajišta. Prema tome, kaže pisac, nije bio Isahbeg Ishaković turski vojvoda u Vrhbosni, već je prvi poznati turski vojvoda u Bosanskom Krajištu bio Skenderbeg. Sedište je prvobitno bilo u Hodidjedu, zatim Vrhbosanju, odnosno Sarajevu (str. 189 i 190).

Pre nego će preći na naselja i stanovništvo u Bosanskom Krajištu, autor govori o filuriji, ili dukatu na kuće, zatim o tributu-danku koji su Pavlovići plaćali Turcima, dalje o prirodnoj renti i naposljetku o posadi Hodidjeda i timarima (str. 190—193).

Popis naselja i stanovništva u Bosanskom Krajištu dat je pregledno sa arapskim faksimilima za svako mesto. Međutim, nalazimo da bi bilo korisno da se, pored faksimila, dá eventualno i transkripcija na savremenoj turskoj latinici zbog toga što malo ljudi znaju arapsko pismo, pogotovo što se tako praktikuje i sa grčkim tekstovima-imenima. Sem toga, poznato nam je da se u turskim popisima u deferima daju načelno samo imena naselja bez konteksta; no ako se uz ime naselja pominje i reč »selo«, ili ma koja druga reč, korisno je staviti kao, na primer; »karye-i«, ili »mezra'a-i«, i sl. Pošto se pri popisu više puta javlja jedno te isto ime, potrebno je da se na kraju rada priloži registar svih imena koja se u popisu javljaju.

Nedostatak je rada što pisac nije dao skicu Bosanskog Krajišta u jednoj izvesnoj razmeri sa tačno ucrtanim mestima i onim mestima i mezzama koje su sačuvala ime u nazivu lokaliteta, a danas ne postoje. Za međusobno razlikovanje postojećih od nepostojećih naselja treba upotrebiti pune i prazne kružice.

I pored bogatog objašnjenja uza svako selo, ipak se tu i tamo nađe po neka praznina u njihovom ubiciranju. Kada se utvrđuje položaj izvesnog naselja ili župe, neophodno je potrebno dati orijentaciju od kojeg mesta i u kome pravcu treba toponim tražiti. Autor to nije učinio kada je govorio o selima Docu, Kotorovcu i Rakovici (str. 194, 195 i 196), jer je verovatno pretpostavio da je njihov položaj poznat, pošto se nalaze u neposrednoj okolini Sarajeva. Po našem mišljenju ove osnovne orijentacione podatke, koji omogućavaju brzo pronalaženje mesta na karti, trebalo bi, otprilike, ovako ispisati: *Selo Dolac* (faksimil i transkripciju turskom latinicom), danas selo sa istim imenom, 6 km zapadno od Sarajeva; a za grad pisalo bi se, otprilike, ovako: *Grad Hodidjed* (faksimil i transkrip-

cija turskom latinicom), danas razvaline starog grada, severo istočno od Sarajeva, a južno od sela Gor. i Donje Biosko, itd. Dakle, potrebno je odmah čitaoca upoznati: da li toponim postoji, pod kojim imenom i u kome pravcu, tj. gde se nalazi. Za selo Mrković pisac kaže da postoji i danas, ali ne kaže gde i u kome pravcu; također i za selo Jelovci, koga nema u starom Imeniku mesta (str. 202), dok je u Imeniku iz 1956. g. unet.

I pored iznetih podataka, neophodno je potrebno da se uz svaki katastarski popis da i skica-karta, jer je ona knjiga koja se dočita jednim pogledom i iz koje se vidi raspored naselja, njihovo prostranstvo, grupisanje, i oblast u kojoj se naselja nalaze. Nedavanjem karte uz ovaku vrstu radova znači lišiti čitaoca mogućnosti da dobije tačnu sliku popisa, pogotovo kada se ima u vidu da je danas teško doći do specijalnih karata razmere 1 : 200.000 i 1 : 100.000, i što to zahteva još i upotrebu Imenika naselja.

Pisac se osvrnuo i na marginalije o turskoj ekspediciji protiv Hercegovine 1463. godine. Na osnovu pravca kretanja sultana Mehmeda II preko Sjenice, Rasa i Kačanika za Skoplje, gde je stigao 18. VII, Šabanović je utvrdio da je pismo Mahmud-paše pisano Dubrovčanima »na Lepencu« u Kačaničkom tesnacu, a ne u predelu Ivan planine, kako je to tvrdio Č. Truhelka. Priložen je i popis Vilajeta Hodidjeda iz 1455. godine i Timari mustafhiza grada Hodidjeda (str. 214—220).

Naposletku želim podvući da je ovaj rad H. Šabanovića dragocen doprinos poznavanju srednjovekovne geografije u župi Vrhbosna, jer smo sve do pojave ovog katastarskog popisa bili vrlo siromašni u poznavanju njenih srednjovekovnih naselja i drugih geografskih elemenata.

Primedbu u pogledu ispisivanja grada i izrade skice naselja tehničke su

prirode i učinjene su sa ciljem da budući piščevi radovi i sa te strane budu na onoj visini na kojoj je i naučna obrada.

Dr G. Škrivanić

M. Vasić, *O knežinama Bakića pod turskom vlašću*, Godišnjak Istoriskog društva Bosne i Hercegovine IX, 1958, 221—239

Objavlivanjem deftera za smederevski sandžak iz 1476. i 1527. g. od strane M. Vasića, dobivena je bogata grada o naseljima iz 1476. godine (ukupno 70 srednjovekovnih toponima, od kojih se 6 ponavljaju) u oblasti o kojoj smo vrlo malo znali. Popis iz 1527. godine, koji pored ranije navedene oblasti otkriva i drugu knežinu Bakića u Šumadiji sa 27 novih imena sela, ukazuje na nove i do sada nepoznate činjenice.

M. Vasić daje pregledan istorijat plemićke porodice Bakića i pravilno ukazuje da se u našoj istorigrafiji znalo samo za Pavla Bakića, njegovu braću i njihove potomke (str. 222). Međutim, današnjoj istoriografiji nije bilo poznato, kaže Vasić, na kakvim je društvenim i političkim osnovama izrastao toliki ugled i značaj Pavla Bakića, za kojeg nadbiskup Tomori piše ugarskom kralju da će Turska »zadrhtati kad se bude Bakić doselio u Ugarsku« (str. 223).

Iz objavljenih deftera za smederevski sandžak iz 1476. godine saznajemo za Radovana Bakića i njegova dva sina: Selaka i Heraka, a zatim i za prostranstvo i položaj njegove knežine na kojoj nalazimo velik broj do sada nepoznatih sela. Kao i prethodan defter, koji se odnosi na Bosansko Krajište, tako i ovaj pruža obilatu građu za oblast zapadne Srbije od reke Drine do Čačka na istoku; dakle oblast, za koju — sem nekoliko podataka iz Dubrovačkog arhiva i povelja kralja Stefana Uroša II Milutina Hilandararu iz 1282—1298. (Spomenik SKA XLIV, 13; St. Novaković Zakon-

ski spomenici 389) i povelje despota Stefana Lazarevića manastiru Mileševi iz 1405. godine (F. Miklosich, Monumenta Serbica 333; St. Novaković, Zakonski spomenici 607) — drugih podataka nismo imali.

Zahvaljujući ovom popisu, autor je ubicirao najveći deo naselja (oko 55), dok je manji deo ostao neubiciran (oko 15 sela). S obzirom na grupisanost naselja, autor pravilno određuje jezgro knežine Bakića, i to: južno i jugoistočno od Užica. Nalazimo da je zaključak autorov o pravcu preseljavanja vlaha u severoistočne krajeve Srbije pravilan, pošto bazira na podacima iz ovog i kasnijih deftera, a naročito onog iz 1427. godine kojim se otkriva druga knežina Bakića, kao i rodbinska veza sa porodicama iz knežine južno od Užica, koja se pominje u defteru iz 1476. godine.

Vasić pravilno koristi podatke o broju primićura, kneževa, jačini pojedinih sela, kao i rasprostranjenosti poseda, i sl., pa na osnovu toga donosi zaključke o načinu kojim je knežina upravljana.

U Smederevskom defteru iz 1527. godine obuhvaćena je knežina Heraka Bakića, kao i knežina njegovog pretходnika Radovana. Za razliku od Radovana, ova knežina je u administrativnom pogledu pripadala nahiji Užica, a ne Brveniku. Popis Herakove knežine sadrži imena 40 sela o kojima se, do pojave ovog deftera, skoro ništa nije znalo.

Pored ovoga, upisana je još jedna knežina pod upravom Vukana Bakića, i to u beogradskoj nahiji, tj. u Šumadiji. Na ovom popisu autor je zasnovao svoju postavku o preseljenju vlaha u opustele severoistočne krajeve Srbije. Vlasi kneza Vukana, kaže Vasić, održavaju međusobno bliže rodbinske veze (str. 236).

O Pavlu Bakiću nema nikakvih podataka u ovim defterima, ali da je on

bio knez i najugledniji Srbin, kako stoji u ugarskim dokumentima, ne može biti nikakve sumnje. Međutim, u istim dokumentima—defterima nailazi se na podatke o spahijama-timarlijama iz kuće Bakića (str. 237, 238). Zahvaljujući navedenim turskim dokumentima, zaključuje pisac, vidi se da je porodica Bakića igrala važnu ulogu prvih godina turske vladavine u pokorenoj Srbiji, i to kao nasledni knezovi, prvo jedne a zatim dveju knežina.

Na žalost, i u ovome radu nedostaju skica-karta knežina Bakića, sumarni registar imena naselja i faksimili imena. Podaci o ubicaciji mesta odvojeni su od tabelarnog pregleda, što je, po našem mišljenju, nepraktično. Nalazimo da bi bilo praktičnije da je pisac, u posebnom stavu za svako naselje, izneo sve podatke, tj., pored faksimila i eventualne transkripcije turskom latinicom, i ubicacije, kako je to, uglavnom učinio H. Šabanović u odeljku III O naseljima (str. 194—209). Ubicacija, kakvu je dao pisac, korisna je, ali nije praktična, jer zahteva posedovanje specijalnih karata-sekcija razmera 1 : 100.000, ili 1 : 200.000; a sem toga, u ovakvom radu mogu se potkrasti greške u oceni udaljenosti, kao što se to desilo kod sela Skržuti, Visoka, Bjeluške i sela Sjeverova gde su udaljenosti date po sekcijama 1 : 200.000, a računane su po onim od 1 : 100.000. Svi ti sitni nedostaci otpali bi da je autor priložio skicu-kartu u izvesnoj praktičnoj razmeri.

I pored navedenog, rad M. Vasića predstavlja pozitivan prilog našoj istorijskoj nauci, pogotovu istorijskoj geografiji, koju je obogatio velikim brojem do sada nepoznatih toponima u oblasti koja nam je bila, u tome pogledu, skoro nepoznata. Učinjene primedbe imaju za cilj da se prilikom objavljivanja nove građe ovakvi nedostaci otklone.

Dr G. Škrivanić

مجلة الجمع العلمي العربي — GLASNIK
ARAPSKJE AKADEMIJE NAUKA, Go-
dište XXIX, sv. 1—4, Damask, 1954.
str. 640.

U ovom godištu ovog uglednog na-
učnog časopisa nalaze se slijedeće stu-
dije i rasprave:

Suleimān Zāhir završava studiju

الاشتقاق o etimologiji i semantici 60 ri-
ječi u arapskom jeziku započetu u pro-
šlom godištu dokumentujući rječnicima
Qāmūs, Lisānu-l-'areb, Mišbah, Esās i
citativa poznatih naučnih djela (str.
22—35, 184—202).

Dr 'Omer Ferrūh u raspravi دراسات
من مقدمة ابن خلدون daje kritički osvrt na
djelo Sāṭi'-el-Ḥaṣrīa (Bagdad 1953. str.
644 faksimila 4) o Ibn Ḥaldūnu. U
ovom djelu Saṭi' u posebnim poglavljima
govori o istoriji kao nauci prije Ibn
Ḥaldūna, o njegovoj Muqaddimi i o
mjestu Ibn Ḥaldūna u istoriji i socio-
logiji. Dr 'O. Ferrūh preporučuje ovo
djelo čitaocima sa željom da i drugi
veliki arapski učenjaci budu prikazani
na način kako je prikazan istoričar i
sociolog Ibn Ḥaldūn (67—76, 202—214).

'Abbās el-'Azāwī dovršava studiju
započetu u prethodnom godištu o isto-
riji i razvoju astronomije u Iraku
(تاريخ علم الفلك في العراق وعلاقاته بالانطار
) (Azāwī je dao posebne
podatke o naučnom radu i djelima a-
stronoma u islamskim i arapskim ze-
mljama u vremenu od 1534. do 1917.
godine (89—103, 219—238, 396—405,
553—563).

Ne'im el-Ḥimṣī nastavlja studiju o
Kur'anu تاريخ فكرة اعجاز القرآن i donosi
mišljenje filozofa Ibn Rušda, Faḥr-ed-
dīn er-Rāzija, Ibn el-'Arabija, Ibn
Ḥaldūna. Suyūṭija, Alūsija, Muḥam-
med 'Abduh i savremenih učenjaka
er-Rāfija i el-Hindija (104—114, 235—
251, 417—242, 573—579).

Ḥalil Merdum-bey u radu مقالة ابي
العلاء او مذهب العقل iznosi poglede filo-
zofa i mislioca Me'arri Ebū-l-'Alāa o
Bogu, o vjeri i njenim propisima, o
vjerovjesnicima i svetim knjigama,
njegove sumnje u zagrobni život i du-
hovni svijet, o sudbini, o čovjeku i
duši, njegovu odvratnost prema životu,
braku i porodu, o dobročinstvu ljudi-
ma, odnosu prema životinjama i o
predstavnicima vlasti. Ḥ. Merdum-bey
dokumentuje mišljenja Me'arrija ci-
tatima iz njegova djela El-luzūmiyyāt:
(322—332, 481—495).

Gorgis 'Awwād objavljuje rukopis:
فهرست مؤلفات محي الدين بن العربي iz godi-
ne 689/1290 (345—359, 527—536).

'Abd-el-Qādir-el-Magribī donosi kri-
tički osvrt na V svesku djela كتاب

النبات لابي حنيفة الدينوري koju je pripre-
mio za štampu prof. Ritter a izdao nje-
gov učenik B. Löwin u Leidenu 1953.
g. El-Magribī ukazuje na greške u ru-
kopisu iz 645/1248. g. nađenom u Istan-
bulu, prema kojem je pripremljeno
ovo izdanje, i na štamparske greške.
(374—386, 537—543).

Muḥammed Ṭāhir ibn 'Ašūr prika-
zuje djelo dr Šukri Fejšala o uvodu
Merzūqija (umro 421/1030) na komen-
tar Ḥamāse od Ebu Temmāma (387—
395, 544—552).

Muḥammed Ṣagīr Ḥasan el-Ma'šūmī
izvještava da je u biblioteci u Oksfor-
du našao rukopis pod naslovom
رسالة محي بن يقظان مع شرحها لابن سينا te za-
ključuje da je Ibn Sīnā napisao ko-
mentar na svoje djelo رسالة محي بن يقظان
što dosada nije bilo poznato (406—416,
546—572).

'Abd el-Qādir el-Magribī u kraćem
radu pod naslovom مناظرة عالين obja-
vљуje, kao primjer slobodne naučne
diskusije, polemiku dvojice učenih lju-

di u prisustvu halife Memuna, u kojoj jedan od diskutantata pobija gledište (خلق القرآن) koje je imao halifa Memun (1—21).

Dr Muṣṭafā Ğewād izvještava da se rukopis jednog sveska كتاب الفنون od Ibn Ūkaila iz Bagdada (1040—1120) nalazi u Nacionalnoj biblioteci u Parizu pod pogrešnim naslovom a jedan u biblioteci Timuriya u Kairu. Ğewād zaključuje da ovo opširno i rijetko djelo nije propalo nego da mu se pojedini svesci nalaze u raznim bibliotekama pod pogrešnim naslovima (35—51).

Muḥammed Aḥmed Dehmān daje podatke o visokoj školi Ādiliya (المدرسة العادلية الكبرى) utemeljenoj 568/1173. koja je imala posebne odsjeke za izučavanje arapskog jezika i šerijatskog prava. Dehman kaže da je škola preteča današnje Akademije nauka u Damasku, čije je sjedište u zgradi ove škole (52—66).

Mermenġi ed-Dumenkī u radu فضل الثائفة على المحبة dokazuje na riječima: سبح و سلم و اهل و انت svoju raniju tezu o dvokonzonantskoj osnovi riječi u arapskom jeziku (77—88).

Šefiq Ğebri u članku فنكبرنا الشعري preporučuje čuvanje i njegovanje stila u arapskom jeziku (160—166).

Dr Munir el-Aġlāni objavljuje biografiju Ebu Sufyāna oca Mu'aviye osnivača dinastije Benu Umeyye (167—174).

Izzu-d-din et-Tennūhī piše studiju o životu i radu učenjaka ابو الطيب النوري الحلي, koji je poginuo s ocem pri zauzeću Halepa od Vizantinaca 351/982. g. i nabraja njegove naučne radove, profesore i učenike (175—183).

Dr Šalāḥuddin el-Muneġġed utvrđuje da je škola دار الحديث العروية u Da-

masku bila na zapadnoj strani džamije Emevije a ne na istočnoj, kako su tvrdili neki istoričari (215—218).

Mubārek el-Pakistāni interesantnim člankom الكلمات العربية في اللغة الاردية daje podatke o broju arapskih riječi u jeziku Urdu (do 60%) i primjerima dokazuje nastale promjene u izgovoru i značenju (252—260).

Ğemil Šalībā u radu المدينة العادلة iznosi poglede Ibn Sināa o uređenju društva i tvrdi da je Ibn Sinā u mnogim pitanjima bio pod uticajem Platona i Farabija (333—344).

Šeuket el-Qanewātī u članku رعاية الطفولة و الامومة في قانون ابن سينا citira poglavlje iz medicinskog djela Qānun od Ibn Sināa koja tretiraju zdravstvene propise o materinstvu, djetinstvu, porođaju i bolestima porodilje i novorođenčeta (360—373).

Ġ. Salība raspravom معاني العقل في الفلسفة العربية govori o značenju riječi العقل u arapskoj filozofiji prema tumačenju filozofa Kindija, Fārabija i Ibn Sināa i citira mišljenja svakog od spomenutih učenjaka (496—511).

Abdulhaqq el-Fādil u članku شهرة الحيام بين العلم و الادب daje kratak osvrt na univerzalno obrazovanje perzijskog učenjaka i pjesnika Omer Ḥayyāma, i objašnjava činjenicu da je Ḥayyām danas više poznat kao pjesnik Rubā'ija nego kao učenjak (512—526).

Pri kraju svakog sveska su prikazi i kritike djela iz područja orijentalistike objavljenih na arapskom ili drugom jeziku, vijesti Akademije, spisak radova, izvještaj o izboru novih, redovnih i dopisnih članova Akademije, imenik saradnika i izdanja Akademije nauka.

Godište XXX, 1955. sv. 1—4. str. 704.

U ovom godištu nastavljaju se radovi iz prethodnog godišta od Ġ. Aw-

wāda (51—60, 268—280, 395—410), M. Ṭ. Ibn 'Ašūra (71—86, 281—286, 411—426, 572—589), M. Š. Ḥ. el-Ma'šūmija (91—109, 288—298, 427—439), N. el-Ḥimšija (106—113, 299—311), M. E. Ṭalsa (440—457, 608—622) i A. Q. el-Magribija (42—50).

Osim toga u ovom godištu se nalaze sljedeći radovi:

H. Merdum-bey o životu i radu Omejevičkog pjesnika Ğerira (176—190, 353—366, 529—543), zatim o naglom razvoju pjesništva u doba Omejevića, pjesnicima toga vremena, karakteristikama i sadržaju pjesama tih pjesnika (3—17).

Ğ. Salibā tumači značenje i upotrebu filozofskih izraza *الفكر الحدس* u arapskom jeziku (18—30), zatim člankom *حدود العقل عند النزالي* objašnjava odnos razuma i spoznaje prema učenju filozofa Gazālija (191—201).

E. el-Maqdisī raspravlja o formama stilskih izraza u arapskom jeziku (31—41).

S. el-Muneġġed daje pregled naselja arapskih plemena u okolici Damaska u predislamsko doba i u prvom stoljeću Islama na osnovu istorijskih podataka (61—70).

M. A. el-'Azūzi objavljuje biografiju i naučni rad Ibn eṭ-Ṭayyiba (1699—1775). Među njegovim naučnim radovima posebno mjesto zauzima rad na arapskom rječniku, pa je on stoga poznat pod nadimkom *مخشي القاموس* (87—90).

K. Ḥ. Tokān u članku *العرب والهندسة المستوية* govori o udjelu Arapa u razvoju teorije plošne geometrije (202—210).

Dr S. Dehhan prikazuje biografiju, politički i naučni rad Muhammed Kurd Alije prvog predsjednika Akademije nauka u Damasku (umro 2. IV 1953.) (211—252).

A. Q. el-Magribī u rasparvi *في اللغة أبناء* 'بزور' 'مرج' 'علات كما في البشر' dokazuje postojanje jezičnog srodstva između arapskog i perzijskog jezika s obzirom na etimologiju i semantiku navedenih riječi (253—267).

K. Stolz daje podatke o školama u Afganistanu u kojima se predaje arapski jezik (367—379).

Dr A. Diterici daje interesantan osvrt na rukopis djela *كتاب الحليس* ايعافي بن زكريا و الانيس النهرواني koji je živio od 918. do 1000. g. Diterici upoređuje ovo djelo po književnoj vrijednosti s djelom el-Kāmil od Muberreda (380—394).

I. M. el-Ḥuseini objavljuje rukopis djela Ibn Quteybe *وصية ابن قتيبة الى ولده* koji je našao u biblioteci Američkog univerziteta u Bejrutu (544—559).

M. B. Beiṭar donosi uvod i primjedbe na djelo *تاريخ فكرة إعجاز القرآن* od N. el-Ḥimšija (560—571).

A. H. el-Hāšim objavljuje tekst djela *كتاب اللمعة في صنعة الشعر* od Ebu-l-Berekāt el-Enbārija (1119—1181) o stilu arapske poezije. Rukopis ovog djela je pronašao u Istanbulu orijentalista Ritter (590—607).

Pri kraju svakog sveska su prikazi, kritike, društvene vijesti i indeks radova ovoga godišta.

Godište XXXI, 1956. sv. 1—4, str. 690.

U ovom godištu nastavljaju se neki radovi iz ranijeg godišta i donose sljedeće nove studije i rasprave:

Ḥ. Merdum-bey objavljuje antologiju Ibn Neqība, pjesnika iz Damaska (1638—1670) prema rukopisu Državne biblioteke u Kairu (3—22, 176—186). Zatim objavljuje svoje uspomene na poznatog pjesnika boema Hafiz Ibrahi-

ma iz Kaira koji je umro 1926. g. (353—370, 530—543).

Ğ. Šaliba u studiji *الاصطلاحات الفارسية* upoređuje arapske filozofske termine s odgovarajućim u latinskom, francuskom i engleskom jeziku i daje dosta opširna objašnjenja (23—34, 187—201, 397—408, 546—558).

M. T. ibn 'Ašūr završava prikaz djela Dr Š. Fejsala o uvodu Merzuqija na komentar Ĥamāse od Ebū-Temmāma (59—76).

A. Q. el-Magribī donosi opis ostataka dvora perzijskih careva u Međainu od

pjesnika Buhturije *أبوأنية البحرى* A. Magribī je ovu pjesmu, zbog klasičnog jezika i konciznosti detaljno analizirao i popratio potrebnim tumačenjima i bilješkama (77-89, 241-252, 427-436, 577-585).

M. B. el-Baitar iznosi istorijske činjenice iz života i rada prve trojice halifa (Ebu Bekra, Omera i Osmana)

prema djelu *المنتقى* od Ibn Tejmije, koji je ukazao na tendenciozno prikazivanja fakata šiitskog učenjaka Ibn

Muttahira u djelu *منهاج الكرامة في معرفة*

الإمامة M. Baitar upozoruje čitaoce na netačno i subjektivno prikazivanje istorijskih ličnosti i događaja u djelu Ibn Muttahira (90—105, 253—270).

Dr M. E. ʦals nastavlja svoju studiju o učenjaku El-Ġeniju (106-118, 283-301, 451-472, 631-648).

G. el-Hasenī objavljuje vakfiju sultan Sulejmanove tekije u Damasku od 7 redžeba 964 (6. maja 1557. g.) (222-235, 437-450).

Dr S. Muneġġed opisuje požar u Omejevičkoj džamiji u Damasku 16. ševvala 740 (15. aprila 1340. g.). Ovaj požar koji je uz džamiju uništio okolne ulice i radnje, inspirisao je nekoliko pjesnika i pisaca, te su o tome ostavili opise u pjesmi i prozi. Muneġġed smatra da bi bilo korisno objaviti te opise (35-47). Isti pisac donosi tekst legende prema

rukopisu iz VI stoljeća H. koja tvrdi da se u blizini Granade u Španiji nalazi pećina u kojoj se nalaze »asha-bu'l-kehf« (ljudi pećine) — 602—610).

A. Hašim objavljuje djelo *الموجز في علم القوافي* o rimi u arapskoj poeziji od poznatog učenjaka Ebul-Bekerat el-Enbārija (48—58). Isti autor donosi jedan jezični traktat Tennūhija poznatog po radovima iz arapskog jezika (202—221).

Dr B. Weinder daje kratak pregled izučavanja arapskog jezika i islamistike u U.S.A. (271-282).

A. Kenūn objašnjava karakteristike andaluzijske poezije u odnosu na pjesništvo u arapskim zemljama (371-396).

A. Ĥumeidullāh skreće pažnju biologa na misli učenjaka Ebu Hanife ed-Dinwerija (409-415).

Ĥ. Šubḥ s još trojicom članova Akademije nauka u Damasku iznosi svoje utiske iz SSSR koje su posjetili 1954. godine (416-426, 586-601).

Georg Zertelli objavljuje izvještaj o izučavanju arapskog jezika u SSSR-u (559-576).

Aḥmed ʦarbin objavljuje rukopis djela *إياقوت الكلام في ما ناب الشام* od Ibn Ĥuġġe el-Ĥamewija o borbi između mamelučkog vladara Zāhira Berqūqa i namjesnika Halepa godine 791/1389. (611-630).

Pri kraju svakog sveska nalaze se prikazi, kritike, vijesti Akademije, indeks radova, imena i mjesta.

God. XXXII, sv. 1—4, str. 702. objavljuje sljedeće studije i rasprave:

Cijela prva sveska ovog godišta (strana 1—226) posvećena je Prvom kongresu arapskih akademija, koji je održan u Damasku od 29. IX do 5. X 1956. g. Na tome kongresu su učestvovali predstavnici akademija nauka iz Kaira, Damaska i Bagdada, te predstavnici arapskih država koje nemaju akademije (Jordan, Saudijska Arabija,

Liban, Libija i Tunis). Kongresu su prisustvovala 32 delegata i predstavnik Unesca.

Prema ranije utvrđenom programu, kongres je razmatrao sljedeća pitanja: usklađivanje naučnog rada akademija o pitanju razvoja arapskog jezika; uprošćavanje gramatičkih termina i arapskog pisma; iznalazjenje jedinstvenog plana rada o ovim pitanjima; prevođenje naučnih djela; usvajanje naučnih termina; publikovanje arapskih manuskripata i problem književnog i narodnog jezika. Iračka akademija je podnijela predlog da se razmotri pitanje čistote jezika u emisijama i državnim uredima, a ministar prosvjete Sirije predlog o osnivanju zajedničke ustanove za proučavanje arapskog jezika i izdavanju arapskog rječnika u cilju ujedinjenja dijalekata i izraza.

Kongres je otvorio i pozdravio delegate Šukri Quwatli, predsjednik Republike Sirije, zatim su govorili ministar prosvjete Sirije, profesori dr ʿAha ʿHusein, dr Manšūr Fehmī i Muḥamed Behget el-Eṭeri. Š. Quwatli je govorio o čuvanju arapskog jezika kao temelju buđenja arapskih naroda u borbi protiv imperijalizma. Ministar prosvjete Sirije se zalagao za usvajanje jedinstvenog pravopisa, uprošćavanje izučavanja arapske gramatike i mogućnost izdavanja rječnika koji bi sadržavao i stari i novi jezik. On je skrenuo pažnju da narodni govor ugrožava književni jezik. Dr ʿAha ʿHusein je govorio o potrebi čuvanja književnog jezika, njegovom izučavanju i gajenju u svim vidovima života, i upozorio da — ako se ne posveti puna pažnja jeziku — arapskom jeziku prijeti isto ono što se desilo latinskom jeziku, tako da ono što napiše jedan Sirijac, biće potrebno prevoditi Iračaninu ili drugom Arapu. On apeluje na predstavnike arapskih vlada i arapske narode da čuvaju svoj jezik kako on ne bi jednog dana postao mrtvi jezik. Osim toga, on je govorio o arapskom knji-

ževnom jeziku i njegovoj ulozi u narodnom prosvjećivanju i kritikovao nastavu arapskog književnog jezika u školama.

Dr M. ʿAḡlāni je naglasio značaj arapskog književnog jezika kao važnog faktora u formiranju narodnog jedinstva.

Dr M. Fehmī je govorio o zadacima Akademije nauka u Kairu kojima se mora posvetiti ozbiljna pažnja kao što su: prilagođavanje arapskog jezika savremenim dostignućima nauke, proučavanje naučnih i tehničkih termina, uprošćavanje gramatike, sintakse i pravopisa arapskog jezika, promicanje književnog rada, istraživanje klasičnih djela iz svih grana nauke, proučavanje arapskih dijalekata i uprošćavanje arapskog pisma.

Na zahtjev pripremnog odbora svaka od triju akademija je podnijela izvještaj o svome radu.

Akademija nauka u Damasku, koja je samostalna ustanova od 1919. godine, usmjerila je svoj rad na oživljavanju kulturnog nasljeđa Arapa u nauci i književnosti, proučavanju arapskog jezika, izučavanju istorije Arapa i veze drugih naroda s Arapima. U tom cilju su ustanovljene veze s drugim akademijama, pristupilo se izdavanju naučnih i književnih djela, istraživanju starih rukopisnih djela, nagrađivanju pisaca, održavanju kongresa i jubileja, izdavanju ovog časopisa i održavanju naučnih predavanja u zemlji. Ovaj časopis predstavlja prvi korak u radu Akademije u tom pravcu. Do 1956. godine izdato je 31 godište ovog časopisa u kome su saradivali stalni i dopisni članovi iz svih arapskih zemalja, Evrpe i Amerike. Dalje se radi na uspostavljanju veza i usklađivanju rada s drugim arapskim akademijama, na čuvanju jezika, stvaranju naučnih termina i na objavljivanju rukopisa. Na svim tim poljima Akademija je postigla značajne uspjehe.

Akademija nauka u Iraku je radila na čuvanju čistote arapskog jezika, prevođenju sa arapskog i na arapski jezik, protežiranju originalnih i prevedenih naučnih radova, na obradi termina i izdavanju arapskih rukopisa.

Akademija nauka u Kairu radila je na uproščavanju gramatike, pisma i pravopisa, na izradi rječnika naučnih termina i savremenih izraza, na istraživanju rukopisa i forsiranju književnog rada. Ona je donijela nekoliko zaključaka o pitanju jezika, pravopisa i pisma i raspisala nagradni konkurs za pitanja reforme pisma. U radu na izdavanju rječnika ova Akademija je izdala prvi svezak rječnika »Izrazi Kufana«, prvi svezak velikog etimološkog rječnika, pripremila za štampu rječnik »Savremenih termina civilizacije« i »Istorijski rječnik« prema uputstvima dr. Fišera. U cilju čuvanja i obogaćenja jezika za radove iz područja poezije, nauke, kritike, romana i prevođa dala je 45 nagrada. Naročita pažnja posvećena je radu na naučnim terminima, te je dosada obrađeno 11.831 termin iz područja prava, ekonomije, statistike, filozofije, sociologije, geografije, istorije, matematike, tehnike, hemije, medicine, prirodnih nauka, geologije i dr.

Direkcija za kulturu je podnijela izvještaje o uproščavanju arapskog pisma, o izdavačkoj djelatnosti originalnih i prevedenih djela i o radu na naučnim terminima.

Iz izvještaja Instituta za arapske rukopise (osnovan 1946. godine) koji je snabdjeven aparatima za mikrofilmovanje, vidi se da je on skupio podatke o arapskim rukopisima u svijetu, izvršio izbor rukopisa za mikrofilmovanje, slao ekipe za mikrofilmovanje rukopisa u Egiptu, Siriji, Turskoj, Indiji, Libanu, Saudijskoj Arabiji, Tunisu, Italiji i Njemačkoj i dobio mikrofilmove arapskih rukopisa iz Londona, Teherana, Pariza, Leidena, Kembridža i tako skupio 15.000 mikrofilmova. Godine 1948. Institut je izdao katalog

filmovanih rukopisa (3.000), 1954. godine izdao je prvi dio kataloga koji obuhvaća oko 5.600 rukopisa iz područja islamistike i arabistike. U pripremi je izdavanje drugog dijela kataloga rukopisa. Od 1955. g. Institut izdaje svoj časopis i nastoji da proširi svoj rad ne samo u arapskim zemljama nego i u Evropi.

Na kongresu su pročitani ovi referati:

Dr M. Fehmī referisao je o arapskom pismu s osvrtom na njegov razvoj i rasprostranjenost. Danas se tim pismom služi 240.000.000 ljudi na 30 jezika. On je govorio o neuspjelom pokušaju da se to pismo zamijeni latinskim pismom i istakao potrebu da se arapsko pismo čuva i njeguje.

Ibrāhim Mustafa je govorio o pisanju slova hemza i elif i o uproščavanju gramatičkih termina u arapskom jeziku.

Dr M. Ćewād je referisao o problemima savremenog arapskog jezika, o problemu termina, gramatike i sintakse, o problemu stranih riječi i o problemu pravopisa.

Prof. I. Mušafa je govorio o saradnji akademija na izradi arapskog rječnika.

E. M. eš-Šihābī se zalagao za izdavanje englesko-francusko-arapskog rječnika naučnih termina.

Prof. K. H. Tokan je govorio o naučnim terminima.

Dr Ć. Šalībā se osvrnuo na principe usvajanja stranih naučnih termina u arapskom jeziku.

Prof. A. H. ez-Zeyyāt iznio je stav Akademije u Kairu prema književnom i narodnom jeziku.

Prof. Arif en-Nekdī zalagao se da se posveti najveća pažnja čuvanju književnog arapskog jezika u kući, školi, sudstvu, parlamentu, vojsci, nadležstvima, u novinama i radio emisijama. Tvrdnja da je »književni jezik daleko od nas, da ga učimo kao strani jezik« je argumenat imperijalista, njihovih pro-

težiranih doseljenika i nedoučenih Arapa«.

‘Alī Ḥasan ‘Awde je tražio što bržu primjenu praktičnih sredstava za oživljavanje književnog jezika u životu naroda.

Dr Š. el-Muneġġed govorio je o načinu izdavanja rukopisa i o potrebi ujednačenog rada svih akademija na tome poslu. Principe izdavanja objavio je u časopisu Instituta za rukopise u I svesci novembar 1955. godine.

Pročitani su predlog odbora formiranog od Ministarstva prosvjete Egipta za olakšanje izučavanja gramatike i sintakse i uproščavanje termina.

Kongrese je donio sljedeće zaključke: ujedinenje akademija i donošenje jedinstvenog Pravilnika o radu na postavljanim zadacima,

unapređenje književnog jezika tako da on bude nastavni jezik u svim školama, da se primjenjuje u radio emisijama, filmovima, pozorištu, operi i drugim mjestima,

oživljavanje književnog i prevodilačkog rada dodjeljivanjem nagrada, raspisivanjem konkursa, zaštitom autorskog prava, plasiranjem izdanja u svim arapskim zemljama, kao jednom kulturnom području,

rad na naučnim terminima i izdavanju rječnika,

istraživanje, čuvanje i izdavanje starih rukopisa i ponovnom naučnom izdavanju djela koja su izdali zapadni orijentalisti.

U svesci II—IV objavljene su sljedeće studije i članci:

Ġ. Šalībā nastavlja studiju o arapskim terminima u filozofiji, te ih upoređuje s odgovarajućim u latinskom, francuskom i engleskom jeziku (267—281, 427—444, 614—632).

Ḥ. Hāšim objavljuje kritiku Gazalije protiv učenja peripatetičara i neoplatonista (289—302, 453—465, 647—657).

Dr M. E. Ṭals dovršava studiju o učenjaku Ebu-l-Feth ibn Geniju (338—352, 658—671).

Ḥ. Merdum-bye prikazuje život i rad predislamskog pjesnika ‘Abdu-l-Melik ibn ‘Abdi-r-Raḥīm el Ḥārisija iz Sirije i objavljuje jednu njegovu dosada nepoznatu pjesmu » مينة « od 90 distihona s potrebnim objašnjenjima (401—411, 561—576).

S. el-Ḥašrī u članku حول النحوي و

المالية govori o književnom i narodnom jeziku, upoređuje romanske jezike nastale iz mrtvog latinskog jezika s književnim i narodnim arapskim jezikom i zaključuje da književnom arapskom jeziku ne prijete opasnost da postane mrtav jezik, kao što je postao latinski. Književni jezik svakim danom sve više postaje jezik javnog života, razlike između govornog i pisanog jezika ne prelaze granice dijalekata, književni jezik je danas jezik nastave, pisanja i čitanja u svim školama kojih ima na desetke hiljada, a koje pohađaju svaki dan nekoliko miliona đaka i studenata. Sve novine i časopisi u čitavom arapskom svijetu izdaju se na književnom jeziku koje čitaju milioni čitalaca iz različitih slojeva. Istorijski događaji, koji su uticali na latinski jezik, ne mogu se uporediti s događajima koji su uticali i koji utiču na arapski jezik (241—266).

Q. Ḥ. Ṭoqān prikazuje djelo Muḥamed ibn ‘Omer Ebū Bedra (živio u XIII vijeku) iz područja algebre i jednačina, izdato u Madridu na arapskom i španskom jeziku (282—288).

Ġ. el-Ḥasenī objavljuje jedan dokument savremenika o Napoleonovom napadu na Egipat i njegovom porazu pod Akom od našeg zamljaka Ahmed Džezar-paše (303—307).

Muḥamed Yūsuf Bennūrī objavljuje biografiju i naučni rad Tirimizija, autora poznatog djela el-Ġāmi‘ o islamskoj tradiciji (308—326).

‘A. H. Hāšim objavljuje izvod iz djela ‘Alī ibn ‘Atiyye ‘Ulwāna o svadbenim običajima u Siriji u IX/XV vijeku od

kjih su se i danas neki održali u sirijskim selima (327—337).

M. eš-Šihābī donosi kritički prikaz najnovijeg (15) izdanja arapskog rječnika

الجدد i ispravlja nedovoljno definisane i prevedene riječi iz oblasti prirodnih nauka. Novi dodatak rječniku je kratka enciklopedija na koju M. Šihābī kaže da — pored neznatnih nedostataka — prema uloženom trudu zaslužuje pohvalu (412—427).

I. et-Tennūhī daje kratak osvrt na rukopis Ebu-ṭ-Ṭayyiba, poznatog filologa o zamjeni konzonanata u arapskom jeziku (445—452).

Alī F. Ḥasan ocjenjuje izvore koje je koristio Ibn Manzūr za svoj veliki rječnik Lisānu-l-ʿareb (466—469).

Prof. Arnold Tobini u članku *موزخ*

ينظر إلى العالم koji je preveo Dr Ğ. Ḥadād, iznosi svoje poglede na svjetske probleme: političku krizu, problem rata, prenaseljenost u svijetu i društveno uređenje (470—477).

Dr Ḥ. Subḥ donosi nastavak zapažanja sa puta u SSSR (478—491).

M. B. Baiṭār u članku *العقل والنقل عند*

الامام ابن تيمية analizira učenje Ibn Teimija o nekim dogmatskim pitanjima Islama (492—496).

M. eš-Šihābī osvrće se raspravom *اهم*

القرارات العلمية na jedan važan zaključak kongresa Akademijā nauka u Damasku, održanog u oktobru 1956. g., a koji se odnosi na pitanje naučnih termina u arapskom jeziku (577—604).

Š. Ğebrī iznosi svoj sud o jezičnoj vrijednosti i osjećaju arapstva u pjesmama Hafiz Ibrahima, boema pjesnika Kaira (605—613).

E. ʿA. en-Nedewī iznosi potrebu novog prikaza i obrade arapske književnosti, jer ona počev od najstarijih djela sadrži u sebi jezične ljepote, unutarnje osjećaje, život, borbu, što nije dovoljno prikazano ni zapaženo. Potrebno je,

kaže Nedewī, slobodno bez ikakvih predrasuda objektivno pristupiti obradi toga arapskog umnog blaga, što zahtijeva širinu pogleda i veliku strpljivost (633—646).

Pri kraju svakog sveska doneseni su prikazi, kritike, vijesti i indeksi.

O. Mušić

ŞARKIYAT MECMUASI Istanbul Üniversitesi Enstitüsü çikarılır, sv. I, II, III.

Orientalni institut Istanbulskog univerziteta počeo je da izdaje svoj časopis pod gornjim naslovom. Redakciju sačinjavaju profesori: Mükrimin Halil Yinanc, Hilmi Ziya Ülken i Ahmed Ateş. Do sada su izašla tri sveska ovog časopisa sa bogatim, odabranim i raznovrsnim sadržajem.

Svezak I/1956, str. 1—126 + 1—90, donosi slijedeće radove:

Ahmed Ateş u opsežnoj studiji: *An-Nabiga ad-Dubyanī. Hayat ve eseri üzerende araştırmalar*, koja se proteže kroz sva tri sveska, prikazuje život i rad ovog velikog arapskog pjesnika i diva arapskog jezika koji je pravom virtuoznošću baratao okeanom njegovog leksičkog blaga i čiji se bezbrojni stihovi i danas upotrebljavaju kao dokazi pravilne upotrebe riječi ili konstrukcije. Koristeći se brojnim izvorima i literaturom koja se odnosi na ovog pjesnika, kako istočnom tako i zapadnom, autor je znalački usklađivao mnogobrojne, ponekad naizgled bezznačajne podatke i bilješke, nailazeći na česte kontradikcije da bi nam svestrano ocrtao Nabigu, kao Arapa, kao pjesnika i kao čovjeka. Izuzimajući ranu mladost, Ateş je sakupio obilje podataka o svim ostalim periodima dugog i burnog života Nabige, dajući nam na taj način njegovu potpunu biografiju a, kao uzgred, i dobar uvid u život arapskih plemena toga doba. Govoreći o Nabigi on nas, usput upoznaje sa načinom života i običajima tadanjih

Arapa, njihovim osobinama, stremljenjima i strastima, uzrocima mnogih, ponekad decenijama dugih, ratova. Plastično, kao u lijepom romanu, Ateş je prikazao životni put i lutanja ovog velikog pjesnika, njegov boravak na dvorovima arapskih dinasta Lahmovića i Gassanovića, njegove uspjehe i popularnost, njegov uticaj na same vladare kao i mučna bježanja ispred opasnog gnjeva vlastodržaca koji je, ponekad, bio inspirisan mržnjom i običnom zavišću; njegova stradanja i život pun neizvjesnosti, straha, razočarenja.

Ovaj veliki pjesnik djelovao je potkraj VI stoljeća, a umro je neposredno pred Muhammedovu seobu iz Meke u Medinu. U dubokoj starosti, strahovito razočaran, poduzeo je dug i naporan put u Yemen da bi pobjegao od stvarnosti. Alkohol je sve više i češće uzimao kao sredstvo za umirenje i zaborav. Jedne noći, popivši preko svake mjere, nije se više nikada otrijeznio.

Abdülbaki Gölpınarlı u članku pod naslovom *Fadlallah-i Hurūfīnin oğluna āit bir mektup* (str. 37—57) objavljuje jedno pismo na perziskom jeziku Emira Nurallaha, sina Fadlallaha Hurūfija — osnivača Hurufiske sekte. Emir Nurallah i njegov brat kome je on diktirao ovo pismo, bili su optuženi, zatvoreni i suđeni kao organizatori atentata na Timurovog sina — Mirza Dželaladdin Miranšaha. Pismo je važno i interesantno najviše zato što rasvjetljava sudski postupak i pojedine faze ovog velikog procesa.

Tahsin Yazıcı, pod naslovom *Abdulah-i Ansārīnin Kanz as-Sālikīn veya Zād al-ārifīn, I* (str. 59—88) započinje da objavljuje kritičko izdanje djela *Kanz as-Sālikīn* ili *Zād al-ārifīn* od perziskog filozofa Abdulah Ensarija (1006—1089), koje do danas nije bilo kritički izdato iako pretstavlja značajno djelo ovog plodnog pisca. Yazıcı se služi svim poznatim rukopisima od kojih su najstariji tek iz XIV stoljeća.

Nihad M. Cetin, u radu *Arapça'da kelimelerin müzekkerlik ve müenneslik keyfiyetine dair mustakil eserler*, prikazuje samostalna djela o gramatičkom rodu u arapskom jeziku dajući i biografske podatke o autorima.

Na kraju se nalaze dva prikaza od Tahsin Yazıcı'ja, a zatim, kao dodatak slijedi izdanje djela *Kitab al mukātara 'inda 'l-muḏākara*, koje je priredio Muhamed Tāvīt at-Tancī (str. I—IV + 1—90).

Svezak II/1957—1958, str. 1—130

Herbert W. Duda, profesor Bečkog univerziteta, piše o Istoriji Seldžuka od Ibni Bibija pod naslovom: *Ibni Bībīnin Selcuk tārīhi* (str. 1—10), zatim slijedi nastavak spomenutog rada profesora Ateša o pjesniku Nabigi.

Marius Canard, pod naslovom *Kamaladdin ibn al-'Adim'in Bugyat at-talab adl' eserini cografl giriş kısmı hakkında bâzi müşahedeler* (str. 41—51) donosi izvjesna svjedočanstva iz geografskog dijela u Uvodu djela *Bugyat at-talab* od Kemaladdin al-'Adima. Svjedočanstva se odnose na Bliski Istok iz prve polovine XIII vijeka.

Abdülbaki Gölpınarlı, pod naslovom: *Fadlallah-i Hurūfī'nin Waşıyyat-nama'si veya Wasāyā-sı*, objavljuje testament osnivača Hurufiske sekte koji je pronašao profesor H. Ritter u biblioteci Carigradskog univerziteta među perziskim rukopisima koji se odnose na ovu sektu (str. 53—62).

Osman Ergin u članku *Sadraddin al-Qunawī ve eserleri* (str. 63—90), prikazuje život i djela Sadraddin al-Qunawī'ja, koji je za 27 godina svojega života napisao 23 rada.

Ahmed Türek, pod naslovom: *Ragıp paşa kütüphanesi'nde bilînmîyen bâzi arapca yazmalar* (str. 91—103) prikazuje osam do sada nepoznatih arapskih djela koja se nalaze u Ragib-pašinoj biblioteci.

M. Minovi, u članku *Qābūs-nāma'nın yeni nüshası hakkında*, (str. 105—130),

utvrđuje da je primjerak *Qābūs-nāme* koji se nalazi u posjedu Amerikanca R. N. Fray-a, ništa više nego majstorski izveden falsifikat.

Svezak III/1959, str. 1—181

Sir Stevan Runciman, u studiji *Avrupa medeniyetini gelişmesi üzere rindeki islam tesirler* utvrđuje islamske uticaje na evropsku civilizaciju. Studija je objavljena na turskom i engleskom jeziku (str. 1—24). Zatim slijedi nastavak i kraj djela *Kanz as-Sālikin* iz prvog broja (str. 24—49).

Kemal Cig, u radu *Türk ve islam eserleri müzesindeki kitapların kataloğu* (str. 50—90) donosi katalog islamskih rukopisa sa minijaturama koji se nalaze u Muzeju turske i islamske umjetnosti u Istambulu. Zatim

slijedi nastavak rada A. Ateša o pjesniku Nabigi (str. 91—124).

Albert Dietrich u prilogu *Abdal-mumin B. Halaf ad-Dimyātī'nin bir muhacirün listesi*, donosi Dimyati-jevu listu mahadžira — prvih iseljenika iz Meke u Medinu.

Abdulgazi Gölpinarlı, u članku *Ma-wlānā Şems-i Tabrizi ile altmış iki yaşında buluştu* (str. 156—161), dokazuje da se Mewlana Dželaluddin Rûmî upoznao sa Şemsuddin Tebrizijem tek u 62 godini svoga života.

Nihad M. Cetin, u članku: *Arap dil-i sarf ve nahvine dâir üç eser* (str. 162—168) prikazuje tri stara djela o arapskoj sintaksi.

Na kraju se nalazi nekoliko prikaza i izvještaja o istraživačkom radu ovog instituta.

E. Kovačević